

Türk Toplumsal ve Siyasal Hayatına Etkileri Bakımından Fütüvvet ve Ahilik Teşkilatı

Futuvvet and Ahi Organization in terms of Their Effects on Turkish Social and Political Life

Serpil YILDIRIM¹

Öz

Amaç: Bu çalışmanın amacı, Fütüvvet ve Ahilik Teşkilatlarının Türk toplumsal ve siyasal hayatı üzerindeki etkisinin incelenmesidir. **Tasarım/Yöntem:** Çalışmada Fütüvvet ve Ahilik Teşkilatları, ortaya çıktıkları sosyo-politik koşullar çerçevesinde incelenmiştir. Tarihsel analiz ve süreç yaklaşımının uygulandığı çalışmada, kavramlar varsayımsal bir yaklaşımdan ziyade olgusal bir gerçeklikle incelenmiştir. Çalışmada, kavramların tarihselliği göz önünde bulundurularak dönemin sosyal ve siyasal yapısına ilişkin olaylara yer verilmiştir. Böylece kavramlar bu tarihsellik örüntüsü içinde bütüncül bir yaklaşımla aktarılmaya çalışılmıştır.

Bulgular: Çalışmada, başlangıçta farklı ihtiyaç ve dinamiklerle ortaya çıkan Fütüvvet ve Ahilik kavramlarının, dönemin siyasal koşullarının etkisiyle bir araya geldikten sonra kurumsal bir niteliğe kavuştukları görülmüştür. Yine çalışmada, aynı kaynaktan beslenen yapılar olarak bu kavramların hem Türk hem de İslam dünyasında devlet üzerinde etkili oldukları ve toplumsal birlik ve bütünlüğün sağlanması konusunda da önemli işlevler üstlendikleri görülmüştür.

Sınırlılıklar: Çalışmada Fütüvvet ve Ahilik Teşkilatları Türk toplumsal ve siyasal hayatına etkileri bakımından incelenmiştir. Araştırma, bu sınırlılık çerçevesinde yürütülmüştür.

Özgünlük/Değer: Fütüvvet ve Ahilik Teşkilatları Türk toplumsal ve siyasal hayatını derinden etkileyen kurumlardandır. Türk devletleri olarak Büyük Selçuklular, Anadolu Selçuklu Devleti, Beylikler Türkiye'si ve Osmanlı İmparatorluğu fethedilen yerlerdeki devletleşme süreçlerinde bu kurumların desteğinden yararlanmışlardır. Bu kurumlar savaş sonrası toplumsal düzenin sağlanmasında önemli işlevler üstlenmişlerdir. Bu çalışma da, dönemin toplumsal ve siyasal koşulları ile iktidar ilişkilerini içeren bütün bu süreçleri belli bir bütüncül içinde aktarması bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Fütüvvet, Ahilik, Türk Toplumsal Hayatı, Türk Siyasal Hayatı, Türk Devlet Geleneği

Abstract

Purpose: The aim of this study is to examine the impact of Futuvvet and Ahi Organizations on Turkish social and political life.

Design/Methodology: In the study, Futuvvet and Ahi Organizations were examined within the framework of the socio-political conditions in which they emerged. In the study, where historical analysis and process approach was applied, the concepts were examined with a factual reality rather than a hypothetical approach. In the study, the events related to the social and political structure of the period were included by taking into account the historicity of the concepts. Thus, the concepts were tried to be conveyed with a holistic approach within this historicity pattern.

Findings: In the study, it was seen that the concepts of Futuvvet and Ahism, which initially emerged with different needs and dynamics, gained an institutional quality after coming together under the influence of the political conditions of the period. Again, in the study, it was seen that these concepts, as structures fed from the same source, were influential on the state in both the Turkish and Islamic worlds and undertook important functions in ensuring social unity and integrity.

Limitations: In this study, Futuvvet and Ahi Organizations were examined in terms of their effects on Turkish social and political life. The research was carried out within this limitation.

Originality/Value: Futuvvet and Ahi Organizations are institutions that deeply affected Turkish social and political life. As Turkish states, the Great Seljuks, the Anatolian Seljuk State, the Turkey of the Principalities and the Ottoman Empire benefited from the support of these institutions in the processes of state formation in the conquered areas. These institutions undertook important functions in ensuring the social order after the war. This study is also important in terms of conveying all these processes, including the social and political conditions of the period and the power relations, in a certain holistic way.

Keywords: Futuvvet, Ahism, Turkish Social Life, Turkish Political Life, Turkish State Tradition

¹Dr., Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Söğütözü/ANKARA, serpilakis@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7593-4666

1. GİRİŞ

Toplumsal içeriğe sahip bir kavram olarak “Fütüvvet” farklı toplumlarda değişik isimlerle ortaya çıkmıştır. Kökeni İslam öncesi döneme dayanan kavram, İslam’la birlikte gelişmiştir. Arapça kökenli bir kavram olan fütüvvet, Ortaçağ İslam dünyasının ekonomik, toplumsal ve siyasal yapısını derinden etkilemiştir (Cahen, 1986; Dikkaya, 2000; Taeschner, 1953). Kavramın düşünsel ve felsefi temelleri çok daha eskilere gitse de onun sosyal hayata dönük toplumsal yanı, kavramın siyasal alandaki kullanımıyla gelişmiştir. Kaynağını İslam toplumlarından alan kavram, siyasal gücüne ise Abbasi Halifeliği döneminde ulaşmıştır.

Abbasi Halifeliği, dönemin toplumsal ve siyasi koşullarında, içinde bulunduğu güç durumdan Fütüvvet Teşkilatı’nın kurulmasıyla kurtulmuştur. Bu Teşkilatın kurulmasıyla Abbasî Halifeliği bütün İslam dünyasının manevi lideri haline gelmiştir. Teşkilatın kurulmasından sonra toplumun ileri gelenleri ve birçok İslam devlet başkanı Teşkilata üye olmuştur. Halifenin, Teşkilatın manevi reisi tarafından Teşkilata alınması ise Teşkilatın adeta kutsal addedilip “*hilafet makamı*”nın da tekrar güçlenmesine neden olmuştur. Teşkilatın İslam dünyası tarafından kabul edilmesini sağlayan bu manevi güç, birçok Müslüman hükümdarın da Teşkilata girmesini sağlamıştır. Sufizm ve tasavvuftan renklerin de bulunduğu bu Teşkilat, dini ilkeler çerçevesindeki yaklaşımıyla toplumun büyük bir kesimi ve İslam dünyasının çoğunluğu tarafından geniş bir kabulle karşılanmıştır (Çelik, 2022; Kayaoğlu, 1981).

Türk-İslam kültüründe geniş bir yer tutan fütüvvet anlayışının, Türk toplum hayatı incelendiğinde yeni bir kavrayış olmadığı görülmektedir. Eski Türklerde “*alp*”, Müslüman Türklerde “*gazi*” ünvanları Fütüvvet Teşkilatı’nın kurulmasından asırlar öncesinde de Türk toplumlarında vardı. Asya toplumlarında “*gazi*”, “*ayyar*”, “*fata*”, “*alp*”, “*eren*”, “*alperen*” gibi değişik isimlerle anılan bu gruplar -dağınık bir yapıda da olsalar- Anadolu’da Moğol istilası sırasında toplumsal düzenin sağlanmasında büyük bir etkinlik göstermişlerdir (Anadol, 1991; Erdem, 2021; Köprülü, 1991). Bu dönemde Anadolu’da gelişmeye başlayan Ahilik Teşkilatı da bu gelişmelerden etkilenmiş ve Anadolu Selçuklu Devleti’nin en güçlü hükümdarlarından olan Sultan I. İzzeddin Keykavus’un Fütüvvet Teşkilatı’na girmesiyle birlikte bu iki Teşkilat adeta birbirinin devamı, eşdeğeri ve bütünleyeni olarak gelişmiştir (Çelik, 2022). Esasen 8. yüzyıldan itibaren Horasan, İran, Irak ve Şam ülkelerinde ortaya çıkan fütüvvet, 12. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu, Suriye ve Mısır’a, 13. yüzyılda ise başta Konya ve Ankara olmak üzere Anadolu’nun geniş bir alanına yayılmıştır (Gölpınarlı, 2011). Türk sosyal ve siyasal hayatını derinden etkileyen fütüvvet, Türk devlet geleneğinde kendisine Ahilik Teşkilatı içinde yer bulmuştur. Böylece 13. yüzyıldan itibaren Anadolu’da “*Ahilik*” olarak adlandırılan kurum, fütüvvetin ahlak ilkeleri ile Türk konukseverliğinin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır (Kayaoğlu, 1981).

Bu çalışmada Türk ve İslam dünyasının iki önemli kurumu olan “*Fütüvvet*” ve “*Ahilik*” Teşkilatları, Türk toplumsal ve siyasal hayatına etkileri bakımından incelenmiştir. Literatür taramasına dayanarak nitel araştırma yöntemiyle yürütülen çalışmada, konuya ilişkin incelemeler tarihsel analiz ve süreç yaklaşımı çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kapsamda; çalışmada öncelikle fütüvvet kavramı etimolojik olarak incelenmiş olup kavramın tarihsel gelişimini de içerecek şekilde kuramsal açıdan bir analizi yapılmıştır. Sonrasında, dönemin arka plan siyasi gelişmelerini de içerecek şekilde siyasal bir kurum olarak Fütüvvet Teşkilatı’nın gelişimi incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise Fütüvvet Teşkilatı’nın Türklerdeki gelişimi ve Ahilik Teşkilatı ele alınmıştır. Büyük Selçuklu döneminden başlayarak Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti dönemlerini de içerecek şekilde yürütülen çalışmada Türklerin Teşkilatla tanışması, Türk siyasal hayatında fütüvvetin yeri, fütüvvet hareketinin Ahilik’le olan etkileşimi ve Anadolu’da Ahilik Teşkilatı’nın gelişimi gibi konular incelenmiştir. Çalışmada fütüvvet hareketinin Türk toplumsal ve siyasal hayatı üzerinde önemli bir etkisinin olduğu ve Türk kültür ve medeniyetinin bir ürünü olarak Ahilik Teşkilatı’nın fütüvvet hareketinden etkilenip onun değer ve ilkelerini bünyesine katarak özünü koruyacak bir şekilde geliştiği sonucuna ulaşılmıştır.

2. TEORİK YAPI, KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL GELİŞİM

2.1. Fütüvvet: Teorik ve Kavramsal Bir Değerlendirme

Arapça “*feta*” kelimesinden gelen “*fütüvvet*”; “*gençlik*”, “*mertlik*”, “*cömertlik*”, “*yiğitlik*”, “*erlik*”, “*diğerkâmlık*”, “*delikanlılık*” ve “*gözü peklik*” gibi anlamlara sahiptir. Çoğulu “*fityan*” ya da

“fitye” olan kavram; herhangi bir karşılık beklemezsizin başkalarının kurtuluğu ve mutluluğu için kendini feda etmek, nefisle mücadele edip Allah’ın emir ve yasaklarına uymak, kendini halka adayıp onun iyiliği için çalışmak, başkalarının kusurlarını örtüp bağışlayıcı olmak gibi anlamlar içermektedir (Bayram, 2016; atak ve Vural, 2018; Dikkaya, 2000; Keleş, 2019; Taeschner, 1953). Hak ve hukuka uygun davranmak, güzel huylu ve feragat sahibi olmak, iyiliksever olup başkalarının sıkıntılarını gidermeye yardımcı olmak, nefisini hakir tutup Allah yolunda hizmet etmek gibi anlamları taşıyan fütüvvet; kahramanlık demek olup ahde vefa ve emanete sadık kalmak demektir. İşte bütün bu özellikleri taşıyan kişi ise “feta”dır (Bayram, 2016; atak ve Vural, 2018; Taeschner, 1953).

Fütüvvet kavramı üzerine yapılan çalışmalar, çoğunlukla kavramın Arap dili ve kültüründe nasıl kullanıldığının araştırılmasıyla başlar. Zira fütüvvet ve onun kökenini oluşturan feta kelimeleri Arapça olduğundan, kavramın kökeni ve geliştiği toplumsal koşullar anlaşılmaya çalışılır. Buna göre, Arap kültüründe fetanın taşması gereken iki önemli özellik vardır. Bunlar; misafirperverlik, eli açıklık ve cömertlik anlamında “sahavet”; yiğitlik, yüreklilik ve delikanlılık anlamında ise “şecaattir”. Bu kavramlar daha sonra fütüvvet kavramının vazgeçilmez iki önemli unsuru olmuştur. Öyle ki, feta için bu iki kavramın uygulanmasında bir sınır yoktur, yani fetanın misafirperverliği ve eli açıklığı o kadar engindir. İşte bu iki kavramın, insanların ve toplumun refahı için birleştiği en yüce makam da ftvvetir (Taeschner, 1953). İşlam’da bu iki meziyete sahip olmak ise başlıca övünç kaynağıdır. Nitekim İşlam ncesi dönemde sahavetiyle nl Hatem et-Tai’nin Hz. Peygamber tarafından takdir edilmesi onun Müslümanlar tarafından da örnek alınmasını sağlamıştır. Bu bağlamda fütüvvet geleneği için iki önemli meziyet olan sahavet ve şecaat kavramları tarih boyunca Hatem et-Tai (sahavet) ve Hz. Ali (şecaat) için kullanılmıştır (Bayram, 2016; atak ve Vural, 2018; Dikkaya, 2000; Güner, 2016).

Kur’an-ı Kerim’de ise fütüvvet kelimesi mevcut olmamakla birlikte, feta ve onun oğulu olan “fityan” ve “fitye”, “delikanlı” ve “genç adam” anlamında birkaç yerde (12/62, 18/13-62, 21/60) kullanılmıştır (Bayram, 2016; atak ve Vural, 2018; Dikkaya, 2000; Keleş, 2019; Ocak, 1996). Bu kavramların kullanıldığı yerlerde ise kurumsallaşmış bir fütüvvet yapısından ziyade kişisel ve bireysel özelliklere vurgu yapılmaktadır. Fütüvvet kelimesiyle yakın anlamlı bir diğer kavram ise Kur’an-ı Kerim’de (12/91, 59/9) de geçen “isr” kelimesidir. Cömertliğin en yüksek derecesi olan isr; “bir şeyi veya bir kimseyi diğerine üstün tutma, tercih etme, kişinin kendi ihtiyaı varken başkalarına yardımında bulunarak özverili davranması, onları kendisine tercih ederek fedakrlık yapması” (Kolektif, 2025) gibi anlamlara gelmektedir. Kavramın Türkçe’deki karşılığı ise başkalarını kendisinden daha çok önceleyecek şekilde davranmak anlamında “diğerkâmlık”tır.

Fütüvvet kavramın kökenine ilişkin değerlendirmeler onun geliştiği tarihsel ve toplumsal koşullara göre farklılık göstermektedir. Nitekim kavrama ilişkin neredeyse bütün araştırmalar öncelikle İşlam ncesi dönemin fetasından başlatılmakta ise de, kavramın anlam ve ilişkiselliği hakkındaki yorumlamalar farklılık gösterebilmektedir. Bu bağlamda, aralarındaki anlamsal yakınlığa karşın, İşlam ncesi fetasıyla kurumsal bir hareket olan Fütüvvet Teşkilatı’nın organik bir bağının olmadığı konusunda da neredeyse bütün araştırmacılar hemfikirdirler (Dikkaya, 2000; Güner, 2016; Ocak, 1996; Taeschner, 1972). Bu bağlamda etimolojik olarak kökeni daha çok Arapça’ya dayansa da, başlangıçta daha çok Iraklı sufiler ve Horasanlı melametiler tarafından ele alınan kavramın ilk geliştiği yer, Horasan olarak kabul edilmektedir (Dikkaya, 2000). Bununla birlikte Zerdüşt ncesi dönemde (M. Ö. 1000 yılından ncesi) Abbasiler dönemindeki fütüvvet ehline benzer bekâr ve savaşı bir grubun İşan’da bulunduğu da tespit edilmiş olup “Mairya” denilen ve üstünde ejderha bulunan siyah bir bayrakla kendilerini temsil eden bu örgütün, aynen fityanın yaptığı gibi sosyal ve siyasi sorunların üzümünde etkin bir şekilde rol aldıkları da araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir. İşte bu benzerliklerinden dolayı “şehirli” fütüvvetin İşan kökenli olabileceği ileri sürülmektedir (Dikkaya, 2000; Ocak, 1996). Bu bağlamda tarihsel gelişim açısından değerlendirildiğinde kavramın, devamlılık ve dönüşüm süreçlerini içerecek şekilde birbirinin stne inşa edilerek gelişen şu dört aşamalı süreçten geçtiği görülmektedir (atak ve Vural, 2018; Dikkaya, 2000; Ocak, 1996):

- İşlam ncesi dönemin fetasını içeren ve İşlam’ın ilk yıllarına da rastlayan “sosyal bir oluşum olarak gelişen fütüvvet”
- 9. yüzyılda ekonomik ve siyasi bir yapıya evrilen ve özellikle Abbasiler döneminde resmi bir kurum haline getirilen “teşkilat olarak fütüvvet”

- Sufilikle iç içe gelişen ve tasavvuf hareketine benzer bir şekilde kurumsallaşan “*tasavvuf fütüvveti*”
- Tasavvuf hüviyetini koruyup bir esnaf yapılanmasının ruhunu oluşturarak mesleki bir teşkilat olarak gelişen “*ahilik fütüvveti*”.

Sonuç olarak fütüvvet hareketinin yaşadığı bu dönüşümün, toplumsal ve siyasal yapının gerekleri çerçevesinde işleyen tarihsel ve kurumsal bir evrilme süreci olarak değerlendirilmesi, sürecin yönünün anlaşılması bakımından önemlidir.

2.2. Fütüvvet Teşkilatının Tarihsel Gelişimi

Fütüvvet Teşkilatı'nın gelişimini değerlendirebilmek için öncelikle kavramın Arap toplumundaki kullanımına bakmak gerekmektedir. İslam öncesi Arap toplumunda fazilet sahibi gençler “*fütüvvet*” kavramıyla ifade edilirken; toplumsal değer ve ilkeleri hiçe sayıp toplum kurallarına aykırı davranan gençler ise “*es-sa'âlik*” kavramıyla tanımlanırdı (Ed-dik, 2018). Farklı yaklaşımlara sahip olmalarına karşın her iki grup da çöl koşullarının yarattığı güçlüklerin üstesinden gelmeyi amaçlamaktaydı, zira çöl koşulları bunu gerektirmekteydi. Kabilelerin himaye edilmesi, mukaddeslerin muhafazası, yolda kalmış kimseler ile kendilerine sığınan muhtaç kişilerin himaye edilip korunması bu güç koşulların topluma öğrettiği zorunluluklardandı. Ancak bu güçlüğün yönetilmesi için keskin bir zekâyâ sahip olup uyanık ve basiretli olmak gerektirmekteydi. İşte sosyoekonomik olarak farklı gruplara ait olan bu gençlerin, toplumsal sorunların çözümüne ilişkin yaklaşımları da farklıydı. Daha rahat ve iyi koşullara sahip olan fütüvvet grubu gençler bunu bir “*fazilet*” olarak yaparken; daha ziyade fakir-fukaranın çocuğu olan yoksul sa-âlik grubu gençler ise bu toplumsal sorumluluğu soygun ve gasp yaparak ele geçirdikleri mal ve ürünlerin paylaşımıyla yerine getirmekteydiler. Yani çöl koşullarında adalet, eşitlik, refah ve sosyal koruma gibi temel ihtiyaçlar bu şekilde çöl toplumunun kendi dinamikleri çerçevesinde çözümlenmeye çalışılırdı (Akbıyık, 2019; Ed-Dik, 2018). Şüphesiz İslam öncesi Arap toplumlarında bu doğal toplumsal süreçlerin yanında, toplumda huzur ve sükûnu sağlamaya çalışan başka kurumsal yapılar da vardı. Hz. Peygamber'in de üyesi olduğu “*Hilfû'l Fudûl*” (erdemli insanlar ittifakı) isimli teşkilat bunlardan biriydi (Bayram, 2016). İşte, Hilfû'l Fudûl ve bunun gibi kurumlar Fütüvvet Teşkilatı'nın en ilkel şekli, hatta çekirdeği olarak kabul edilmektedir (Güner, 2016).

Tarihsel süreçte, Emevilere gelinceye kadar herhangi bir Fütüvvet Teşkilatı'na rastlanmamaktadır. Bu dönemde toplumsal konulara ilişkin sorunlar Hilfû'l Fudûl gibi kurumlar aracılığıyla çözümlenmektedir. Ancak Emeviler döneminin ortalarına doğru toprakların genişleyip farklı kültürlerle karşılaşılması ve bu süreçte İslam tarihi açısından dönemin bağrında gelişen ağır toplumsal ve siyasal olaylar, siyasi otoritenin zayıflamasına ve “*fütüvvet birliklerinin*” de doğmasına neden olmuştur (Güner, 2016). Abbasi Devleti'nin ilk dönemlerinde ise fütüvvet anlayışı henüz tasavvufi niteliklerden yoksun olup Emevilerden devralındığı şekildedir (Taeschner, 1972).

Kavramın Arap toplumunun dışına yayılması ise Müslüman Arapların bu ülkelere yaptığı fetihlerle mümkün olmuştur. Başlangıçta Kuzey İran ve Horasan gibi İslam ülkelerine yapılan bu fetihlerle kavram Arap unsurlardan ziyade gayri-Arap unsurlar arasında daha çok yayılmıştır (Dikkaya, 2000; Güner, 2016). Bu dönemde, İslam mistikleri olarak sufiler tarafından kendilerine yakın olarak değerlendirilen bu kavram, Tanrıyı yüceltmek amacıyla tasavvufi bir nitelikte kullanılmaya başlanmıştır (Dikkaya, 2000). Böylece kavramı “*altruizm*”e (diğerkâmlık) kadar yorumlayan sufiler, fütüvvetin ulaşabileceği en yüksek merteye olarak “*melamiliğe*” ulaşmaktadırlar. Melamilik ise dini bir gayeden öte, daha yüksek bir gaye olarak diğerkâmlık üzere yaşamayı tembihlemektedir (Karaduman, 2020; Taeschner, 1972). Bu açıdan, fütüvvet hareketinin tasavvufla ne zaman temas kurduğu, Teşkilatın gelişiminin değerlendirilmesi bakımından incelenmesi gereken bir konudur. Bu konuda, aynı sosyal tabandan gelen kavramlar olarak özellikle 9. yüzyılda gelişmeye başlayan sufiliğin, o dönemde nüfuzlu bir kurum olan Fityan Teşkilatı'na ilgi duyması olası bir durum olarak değerlendirilmektedir. Nitekim 11. yüzyıldan itibaren kurumsal bir nitelik göstermeye başlayan sufiliğin, fütüvvet hareketiyle iç içe girmesi neticesinde Fütüvvet Teşkilatı'nda da tasavvuftakine benzer bir kurumsallaşma süreci görülmeye başlanmıştır (Ocak, 1996). Gelişen bu yeni anlayış ilk önce İran'ın Horasan, Kirman ve Maverâünnehir bölgelerinde başlamıştır. Bu dönemde mutasavvıflar İslam toplumunda kahramanlığın sadece savaşarak kazanılmayacağını, bunun yerine fetanın, karıncayı

bile incitmekten sakınacak kadar bir duyarlılığa sahip olması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Bu bağlamda kuşkusuz fütüvvet anlayışının İşlam dünyasında bu kadar geniş bir şekilde kabul görmesinde tasavvuf hareketinin büyük bir etkisi olmuştur. Nitekim fütüvvet anlayışı felsefi olarak tasavvufu benzeşmektedir (Erdem, 2022; Güner, 2016). Ayrıca, oldukça geniş bir toplum kitlesi olarak sufilerin devlet kademeleriyle temas halinde olmaları da bu hareketin devlet tarafından kabul görmesini sağlamıştır (Erdem, 2022). Bu dönemde Fütüvvet Teşkilatı'nın “*ayyar*”, “*şatur*”, “*sipahi*” gibi bir takım sınıflara ayrıldığı görülmektedir. “*Reisül-fityan*” veya “*Reisül-ayyarın*” denilen başkanlarının himayesinde bu sınıflar sosyal, siyasi ve askeri alanlarda da görev almışlardır. Fütüvvet Teşkilatı'nda şüphesiz Türkler de yer almaktadır. Türk Alp Erenler ve Türk Akıllar bu dönemde Fütüvvet Teşkilatı'na girmiş ve Türklerdeki milli kahramanlık ülküsü bu dönemde İşlami bir nitelik kazanmaya başlamıştır (Mahiroğulları, 2008). Bu dönemde özellikle Maverünnehir bölgesindeki Arap, İşran ve Türklerden oluşan Fütüvvet Teşkilatı, Türklerdeki “*Alplık*” ülküsünün daha aktif bir hareket olarak “*Gazilik*” mefküresine dönüşmesini sağlamıştır (Bayram, 2016; Gordlevski, 1988).

Fütüvvet Teşkilatı'nın Kuzey Afrika ve Mağrib'deki gelişiminde ise yörenin etnik ve kültürel yapısı etkili olmuştur. “*Ribat*” denilen karargâhlarında faaliyetlerini sürdüren bu fütüvvet ehli kişiler, senenin belli zamanlarında Afrika içlerine kadar gidip oralarda ticari ve sosyal faaliyetlerde bulunurlardı. İşlam'ı yayma ülküsüne sahip olan bu kişiler coğrafi koşullar gereği denizcilikte de iyi olduklarından Ortaçağ boyunca Akdeniz ve Atlas Okyanusu'nda da üstünlük kurmuşlar (Bayram, 2016) ve böylece fütüvvet hareketiyle birlikte İşlam kültür ve medeniyetini de Batıya taşımışlardır.

Fütüvvet kavramı devlete ve topluma en iyi şekilde hizmet etmenin bir anahtarı olarak kullanıldığı gibi, bazı dönemlerde ise devlete karşı hareket etmenin bir parçası olarak kullanılmıştır (Bayram, 2016; Cahen, 1986; Keleş, 2019; Taeschner, 1953). Fetanın devlet ve ulema sınıfına karşı yapmış olduğu bu gayrinizami eylemlerinden dolayı fetaya “*serseri*, “*eşkıya*” anlamında “*Ayyârün*” denmiştir. Öyle ki devlete karşı olan bu grup 9. yüzyıldan 12. yüzyılın ortalarına kadar devleti zayıf düşürmüş hatta 1135-1144 yılları arasında bir devlet dahi kurmuştur (Taeschner, 1953).

3. FÜTÜVVETİN SİYASİ BİR KURUM OLARAK GELİŞİMİ

3.1. Dönemin Koşulları ve Arka Plan Siyasi Gelişmeler

Fütüvvet Teşkilatı 12. yüzyılın sonlarına gelinceye kadar çeşitli gruplar tarafından farklı şekillerde temsil edilmiştir. Bu dönemde 34. Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah (hilafeti 575/622-1180-1225) zayıflayan otoritesini güçlendirmek için İşlam dünyasını da içine alacak şekilde fütüvvet hareketini yeniden yorumlamıştır. Nasır Lidinillah halife olduğu zaman Abbasi Devleti bugünkü Irak'ta Tikrit'in güneyinden Basra'ya kadar uzanan bir bölgeye hâkimdi. Yönetim, halifenin atadığı valiliklerce gerçekleştirilmekteydi. Ancak, halife şeklen de olsa Irak Selçuklularının himayesi altındaydı. Zira Bağdat'ta okunan hutbeler Irak Selçuklu Sultanı adına okunmaktaydı (atak ve Vural, 2018). Bu dönemde Bağdat'ın şii Büveyhoğulları tarafından işgal edilmesi Abbasi Halifeliği'nin gücünün zayıflamasına neden olmuştu. Bu işgalle İşlam dünyasında herhangi bir otoritesi kalmayan Abbasi Halifesi Ka'im bi-Emrillah, düştüğü bu kötü durumdan kurtulmak için Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'den yardım istemişti. Bu gelişmeler üzerine Tuğrul Bey 1055 yılında Bağdat Seferi'ne mecbur kalmıştı. Öte yandan Tuğrul Bey bu seferi ile saltanatını halifelik makamı ile birleştirip İşlam dünyasına da hâkim olmak amacını taşıtmaktaydı, nitekim öyle de oldu (Turan, 2008). Bu savaşla şii Büveyhi Devleti'ne son verilirken Selçuklu Devleti de halifelik makamının desteğiyle İşlam dünyasında hâkim bir güç haline gelmişti (Turan, 2008). Savaştan sonra Halife, Tuğrul Bey'e muhteşem bir merasim düzenlemiş ve onu taklid ve takdis ederek (taçlandırma, kılıç kuşatma) “*Dünya Sultanı*” (doğunun ve batının sultanı) ilan etmişti. Ayrıca Halife, dine hizmetlerinden dolayı Tuğrul Bey'e dinin temeli anlamında “*Rüknü-dîn*” ve halifenin ortağı anlamında da “*Kasim Emirul-mu'minin*” ünvanlarını vermişti (Turan, 2008). Böylece tarihinin en parlak dönemini yaşayan Büyük Selçuklu Devleti, ezelden beri sahip olduğu cihan mefküresi idealini de gerçekleştirmiş oluyordu (Turan, 2008).

Abbasi Halifeliği ise bu tarihten sonra dini otoritesini Selçuklu sultanlarının himayesinde sürdürmüştür (elik, 2022). Ancak Sultan Sencer'in ölümünden sonra (1157) Büyük Selçuklu Devleti'nin zayıflamasıyla Harezmşahlar'ın baskısı altında kalan Abbasi Halifeliği yok olma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. Üstelik bu dönemde İşlam coğrafyasında güçlü devletler

kurulmuştur. Harezşahlar İran ve Kirman Selçuklularını ortadan kaldırarak devletlerinin sınırını Orta Asya'dan Irak'a kadar genişletmişlerdir. Anadolu'da ise Anadolu Selçuklu Devleti, I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve oğulları I. İzzeddin Keykavus ve Alaaddin Keykubat zamanında en parlak dönemini yaşamaktadır. Yine bu sıralarda Selahaddin Eyyübi Kudüs ve Suriye'de bazı bölgeleri işgal ederek Haçlıları yenmiş, Mısır'da Şii Fatımi Devleti'ni ortadan kaldırarak Kuzey Irak, Suriye, Filistin, Mısır ve Arap Yarımadası'nı ele geçirmiş ve büyük ve güçlü bir devlet kurmuştur. İran'ın Azerbaycan ve Mazenderan bölgesinde ise Bâtını Şii Devleti kurulmuş olup, Abbasi Halifeliği ise İslam coğrafyasında çok küçük bir alana sıkıştırılmıştır. Ancak bu karışık siyasi ortamda Bağdat şehri bir ilim merkezi olarak İslam coğrafyasındaki önemini korumaktaydı (Bayram, 2016; Çelik, 2022). İşte bu koşullara sahip İslam coğrafyası o dönemde hilafet makamında bulunan Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah'ı harekete geçmeye zorlamış ve Nasır Lidinillah İslam dünyasını içerecek şekilde fütüvvet hareketini yeniden organize etmiştir. Böylece Halife, o zamana kadar devletin zayıfladığı durumlarda devlete karşı tehdit oluşturan bu büyük gücü yanına alarak siyasi otoritesini yeniden güçlendirmişti (Bayram, 2016; Güner, 2016; Taeschner, 1953).

3.2. Fütüvvet Teşkilatının Kurulması

Doğuda Moğol, Batıda Haçlı tehlikesiyle karşı karşıya kalan Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah, devleti bu güç durumdan kurtarmak için Fütüvvet Teşkilatı'nı devletin resmi bir kurumu haline getirmiş ve Teşkilatı kendisine bağlamak suretiyle çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. Nasır, -tarihi belli olmamakla birlikte- öncelikle Bağdat'ta Reisü'l-fıtyan olan Şeyh Abdülcabbar el-Bağdadi'nin elinden fütüvvet elbisesi giymiş ve merasimle teşkilata katılmıştır (Çatak ve Vural, 2018; Çelik, 2022). Halife Nasır'ın Fütüvvet Teşkilatı'nı kurup ona resmi bir hüviyet kazandırması devlete iki açıdan fayda sağlamıştır. Birincisi, dağınık ve başına buyruk olan bu kurumlar tek bir çatı altında toplanarak bu kurumların devlete desteği sağlanmış; ikincisi ise İslam dünyasında zayıflayan ve gücünü kaybeden halifelik makamı bu Teşkilatın kurulmasıyla yeniden güçlenmiştir. Öte yandan diğer İslam ülkelerinin de bu Teşkilatı tanınması sağlanarak Abbasi Devleti yok olmaktan kurtarılmıştır (Çelik, 2022) Nasır, bu stratejiyle fütüvvet hareketine resmi ve siyasi bir nitelik kazandırmıştı. Böylece, o zamana kadar resmi bir statüsü olmayan ve devletin zayıfladığı zamanlarda devleti tehdit edebilecek derecede bir güce sahip olan bu hareketin devletin yanında yer alması sağlanmıştı (Ocak, 1996). Ayrıca Halife, bu Teşkilatı kurarak Teşkilata asalet sahibi, meslek erbabı, yüksek mertebeli kişileri sokarak onu yüksek seviyeli bir kurum haline getirmişti. Böylece Halife şeklen devletin kontrolünde olan ancak manen onun otoritesini tanımayan bu sufi grupları kendi otoritesi altında toplamıştı (Köprülü, 1991).

Nasır bu Teşkilatı kurarken çeşitli stratejiler kullanmıştır. Bu kapsamda; halifelığının ilk on yılında "Ayyarın" gibi isyancı ve başıbozuk fütüvvet gruplarını lağvetmek yerine bu gruplara üye olup onların fikir ve görüşlerini benimseyerek bu grupların yönetimle bir bağ kurmalarını sağlamıştır. Fütüvvet Teşkilatı'na girdikten yaklaşık yirmi beş yıl sonra ise kendisinin Fütüvvet Teşkilatı'nın tek lideri olduğunu ilan etmiştir. Liderliğini kabul etmeyen fıtyan gruplarını ise gayriresmi ve sahte olduklarını ilan ederek dağıtmıştır. Böylece Nasır, merkezi bir otorite olarak Fütüvvet Teşkilatı'nın da merkezine oturmuştur (Çatak ve Vural, 2018). Halife Nasır'ın Fütüvvet Teşkilatı'na girişi, bu Teşkilatı bir "buyrultu" yazarak düzene koyması ve dahası kendisinin Teşkilatın başına geçmesi onun sadece Abbasî Devleti'nin değil tüm İslam dünyasının da lideri olmasını sağlamıştı (Çelik, 2022). Halife Nasır'ın 1207 yılında bir fütüvvet üyesinin öldürülmesi üzerine kaleme aldıracağı fütüvvet buyrultusu ise fütüvvet toplumunun uyması gereken kurallar hakkında bilgi vermektedir. Buyrultuda fütüvvete sahip kişilerin uymaları gereken kurallar hakkında bilgi verilmiş ve fütüvvete uymayanların fütüvvetten çıkarılacağı belirtilmiştir. Yine buyrultuda kan dökmenin yasaklanması ve insan hayatının korunmasına dikkat çekilerek ceza sistemine ilişkin kurallara değinilmiştir (Kayaoğlu, 1981). Bu buyrultuyla, "fütüvvet" adı altında faaliyet gösteren ancak birbirinden bağımsız hareket eden teşkilatların birleştirilerek kendi şahsında toplanmak suretiyle tek elden yönetilmesi sağlanmıştır. Böylece yalnızca halifenin uygun gördüğü kişi ve kurumlar Teşkilata girebileceklerdi (Çelik, 2022).

Halife, Fütüvvet Teşkilatı'ndaki bu siyasi düzenlemelerin yanında, Teşkilata bir takım sosyal ve kültürel öğeler de eklemiştir. Bunlardan biri İran'dan alınan ve aslında bir savaş oyunu olan "findık endazlık" geleneğidir. Halife bu oyunu halka da öğreterek tüm toplumun zevkle oynağı bir oyun haline getirmiştir. Ayrıca posta güvercini yetiştirmeyi de teşvik ederek Teşkilata eklemiştir. Yine bu değişiklikler kapsamında fütüvvet askerlerinin giyeceği kıyafetler değiştirilmiş ve onlara daha önceki

dönemlerde de kullanılan ok atmak, ata binmek, kılıç-kalkan kullanmak gibi birtakım savaş teknikleri öğretilmiştir (elik, 2022; Ed-dik, 2018).

Halife Nasır bu siyasi hamleleri yaparken döneminin âlim ve mutasavvıflarından da yararlanmışır. Nasır bu dönemde meşhur sufi şehabettin es-Sühreverdi'nin büyük desteğini almıştır. Fütüvvet Teşkilatı'nın yeniden yapılanmasında bir teorisyen olarak görev alan Sühreverdi, sahip olduğu manevi otorite ile bu yeni kurumun yerleşmesini sağlamıştır (Ocak, 1996). Sühreverdi'nin hilafet görüşü Abbasi Hanedanlığının devamı açısından da hayati bir önem taşır. Zira Sühreverdi halifelik makamının İslam dininin merkezinde yer alan tek otorite olması gerektiğini savunmaktaydı. Sühreverdi İslam dünyasındaki hiyerarşik yapıyı “*fütüvvet, tarikat, hilafet*” üçlemesiyle açıklıyordu. Buna göre hilafet İslam dininin merkezinde yer alıp bütün dini, siyasi ve içtimai düzenin sağlanmasından sorumlu en yüksek otorite idi. Halife Nasır, Fütüvvet Teşkilatı'nın başına geçtikten sonra, Sühreverdi'ye Fütüvvet Teşkilatı'nın nizamnamesi olan “*Risâletü'l-fütüvve*”yi yazdırmıştır. Bu fütüvvetnamede fütüvvet ehlinin uyması gereken kurallar ile yapılacak tören ve merasimler hakkında bilgi verilmiştir (atak ve Vural, 2018). Sühreverdi'nin yanında Evhadü'd-Dîn Hamid el-Kirmanî ve Ebû Cafer Muhammed el-Berzaî gibi önemli mutasavvıfları da himaye eden Halife, böylece halkın iltifatına da mazhar olmuştur.

Halife Nasır fütüvvet kurumunu resmîleştirdikten sonra, ikinci adım olarak diğer Müslüman devletlere elçiler göndererek onların da fütüvvet çatısı altına girmelerini istemişti. Halifenin davetine Hârezmşâh hükümdarı Alâeddin Tekiş hariç, İslam dünyasında birçok hükümdar olumlu cevap vermiştir. Bunlar arasında Ahlat, El-Cezire ve Meyâfakirin hâkimi Melik Eşref, Gazne ve Hind hâkimi şihabüddin Gurî, Kiş Emiri, şiraz Emiri Atabey Sa'd, Halep Emiri Zâhir, Hama Meliki Eyyubî Melik Mansur, Türkiye Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus ve kardeşi Alaaddin Keykubat da bulunmaktadır (elik, 2022). Halife bu girişimiyle diğer Müslüman devletlerin kendi otoritesi altında toplanmalarını amaçlamaktaydı. Böylece fütüvveti kabul edip bu teşkilata dâhil olan hükümdarların halife nezdinde de meşruiyeti sağlanmış olacaktı (Demirtaş, 2021; Ocak, 1996).

4. TÜRKLERDE FÜTÜVVET HAREKETİ

4.1. Büyük Selçuklu Döneminde Fütüvvet Hareketi

Fütüvvetin Anadolu'da yayılması Abbasi Devleti'nin son dönemlerine rastlamaktadır. Moğol akınları nedeniyle birçok fütüvvet ehli Anadolu'ya göç etmiş ve bu göçler sonucunda Fütüvvet Teşkilatı Anadolu'da yerleşik bir yapıya geçerek nüfuzunu artırmıştır (Gölpınarlı, 2011). Türklerin fütüvvet hareketiyle ilişkisi genellikle Anadolu Selçuklu Devleti'yle başlatılsa da Anadolu Selçuklularından önce Büyük Selçuklu Devleti'nde de fütüvvet anlayışı geniş bir uygulama alanına sahiptir. Nitekim 11. yüzyılda Büyük Selçuklu Devleti Ceyhun Nehri ve Gazne sınırlarından Anadolu ve Mısır sınırlarına kadar olan geniş bir coğrafyada güçlü bir devlet kurmuştu. Büyük Selçuklu Devleti bu bölgelerde var olan ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel, dini ve ilmi yapılarla birlikte fütüvveti de miras olarak almıştı (Keleş, 2019). Örneğin hareketin önde gelen temsilcilerinden Horasanlı sufi Ahmed el-Büşenci'nin vefatıyla Nişabur'da fütüvvetin bittiği düşünülse de o dönemde Merverrud'lu olup Nişabur'a yerleşen Hasan b. Said el-Menî'î ile hareketin devam edip hatta büyüdüğü görülmektedir. Öyle ki, Selçuklu devlet adamları tarafından da takdir gören el-Menî'î, Nizamülmülk tarafından Nişabur'a şeyhülislam olarak atanmıştır (Keleş, 2019).

Bu dönemde Hasan b. Said el-Menî'î gibi Ebû Ahmed et-Tûsî de Selçuklu döneminin fütüvvet ehli kişilerindedir. Ahmet et-Tusi “*kulun daima başkasının hizmetinde çalışması*” ilkesini düstur edinmiş olup bundan dolayı kendisine “*Hâdimü'l-Fukarâ*” ünvanı verilmiştir. Bu dönemde Nişabur'da bir diğer önemli sima da Ebü'l-Hasan el-İsferâyînî'dir. İsferâyînî'nin babası Nişabur reislerinden olup kendisi de iyi bir şair ve ediptir. Hatta Nizamülmülk'e yazdığı bir şiirin olduğu da bilinmektedir. Bunların haricinde Ömer b. Abdülkerim b. Sa'daveyh gibi fütüvvet ehli olup “*Ebü'l-Fityân*” namıyla anılanlar olduğu gibi Cehime b. Müferrec gibi “*Ümmü'l-Fityân*” diye anılan kadın sufiler de vardır (Keleş, 2019).

Yine Selçuklular döneminde fütüvvetin usul ve kaidelerini belirleyen eserler de verilmiştir. Bu dönemde fütüvvete ait ilk eser es-Sülemi tarafından kaleme alınan “*Kitabü'l-Fütüvve*”dir. Sülemi bu eserinde (1977) fütüvvet ehlinin uyması gereken kurallar hakkında bilgiler vermekte ve ardından bu görüşlerini hadis ve kıssalarla desteklemektedir. Sonraki çalışma büyük âlim Abdülkerim el-

Kuşeyri'ye ait "*er-Risâle*" isimli çalışmadır. Kuşeyri bu çalışmasında (1980) fütüvvetin anlamı, kaide ve usulleri hakkında bilgi vermiştir. Selçukluda fütüvvet üzerine yazılan üçüncü çalışma Kuşeyri'nin de çağdaşı olan Herat'lı Hacı Abdullah el-Ensari el-Herevi'nin "*Kitabü'l-Fütüvve*"sidir. Fütüvvet alanındaki nadir çalışmalardan birisi olarak kabul edilen bu çalışma Kuşeyri'nin çalışmasından daha ayrıntılı olup hem kendi dönemi hem de kendinden önceki dönemlerin fütüvvet anlayışına ilişkin bilgileri aktarması bakımından önemlidir. Yine bu dönemde İmâm el- Gazali de çalışmalarında fütüvvete yer vermiş olup fetanın taşınması gereken özelliklere dikkat çekmiştir (Keleş, 2019). Bu açıdan fütüvvetnameler Ahilerin hem dini hem de ahlaki eğitimlerine destek olmak amacıyla yazılan eserlerin de başında gelmektedir (Şeker, 2007). Bu bağlamda Anadolu'daki ilk Ahi fütüvvetnamesi de 13. yüzyılın sonlarında Tokatlı Nasirü'd-din Vaiz tarafından yazılmıştır (Bayram, 2005). Yine fütüvvetnameler sadece Ahilere yönelik eserler olmayıp o dönemde o coğrafyada yaşayan diğer toplulukların yaşam şekilleri, kültür ve gelenekleri hakkında da bilgiler vermektedir (Şeker, 2007). Bu bağlamda Türklerin Anadolu'ya yerleşmeye başladığı dönemler de dikkate alındığında göç ve savaş koşullarının hâkim olduğu bir ortamda Fütüvvet Teşkilatı ve fütüvvetnamelerin toplumsal yaşamı düzenlemeye yönelik birer nizamname olarak işlev gördükleri söylenebilir (Doğan-Turay, 2023; Gölpınarlı, 2015; Şeker, 2005). Nitekim Türklerin Anadolu'ya girişinden sonra 12. yüzyıl boyunca da kargaşa ortamı devam etmiş ve bu durum Türklerin yerleşik hayata geçişlerini güçleştirmiştir. Bu dönemde Danişmendiyeye, Saltuklu, Mengücek ve Artuklu bölgeleri ile Konya gibi yerleşik nitelikli merkezler olmakla birlikte göçle gelen Türkmen halk ya yeni köyler kurmak ya da bu yerleşik yapıların çeperlerinde yer alan mevcut köylere yerleşmek suretiyle buralara yerleştirilmişlerdir. Kırşehir Emiri Nureddin Caca Oğlu'nun 1272 tarihli Vakfiyesinde belirttiği üzere o dönemde Ankara, Aksaray, İskilip, Kayseri, Kırşehir, Konya, Koçhisar ve Sultanüyüğü'nü (Eskişehir) de içine alan çok sayıda köy bulunmaktadır. Nitekim 13. yüzyılda yerleşik yaşamın hızlandığı bu dönemde köy isimlerinin %80'i de Türkçe'dir (Koç, 2006). Göçlerle Anadolu şehirlerine gelen halk, devlet tarafından belirlenen yerlere yerleştirilmekte ve hemen ardından bu yerleşim yerlerinde medreseler, camiler, tekke ve dergâhlar kurarak oluşturdukları manevi iklimle buraların Türkleşmesi ve müslümanlaşmasını sağlamaktaydılar (Bayram, 2005; Gordlevski, 1988; Kemaloğlu, 2012; Mahiroğulları, 2008). Nitekim 14. yüzyıl seyyahlarından İbn Batuta'nın (2004) Seyahatnamesi'nde de o dönemde Anadolu'nun Sivas, Birgi, Safranbolu, Konya gibi birçok kentinde medreselerin yaygın bir şekilde bulunduğu belirtilmektedir.

Bu dönemde yüksek ilmi kurumlar olarak medreselerin Anadolu'da yaygınlaşmaya başlaması İslam dünyası ile karşılaştırıldığında daha geri durumda olan bölgelerin de gelişmesini sağlamıştır. Buna bağlı olarak medreselerde okutulan fıkıh, hadis, kelim gibi dini ve edebi ilimler halkın kültürel yapısında da bir dönüşüm yaratmıştır (Kemaloğlu, 2015). Ayrıca özellikle Beylikler döneminde, ulemanın korunması ve yapılan fetihlerle birlikte istikrarın sağlanması da Anadolu Selçuklu Sultanlarının halk nezdinde büyük bir kabul görmesini sağlamıştır (Kemaloğlu, 2012). Bu bağlamda Anadolu'nun bütününe kapsayacak şekilde bir İslamlaşma ancak Selçuklu fetihleri ile mümkün olurken, Anadolu'nun Müslüman ve Türk kimliğinin oluşumundaki en büyük pay Anadolu Selçuklu Devleti'ne aittir (Hatalmış, 2019). Ancak yerleşik yaşamın hızlandığı bu dönemde henüz yerleşik hayata geçmemiş topluluklar da vardır. İşte fütüvvet hareketi ve fütüvvetnameler gerek yerleşik yapıya geçen gerekse konar-göçer yaşam sürdüren bu topluluklar için toplumsal düzeni sağlamanın en önemli araçlarından biri olarak işlev görmüştür.

4.2. Anadolu Selçukluları Döneminde Fütüvvet Hareketi

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde fütüvvet hareketi Büyük Selçukludan alınan mirasla devam etmiştir. Bu süreçte, Türk devlet geleneğinde meliklere ve sultanlara hocalık yapan muallim ve atabeylerin rolü büyüktür. Bu açıdan Anadolu Selçuklu Devleti'nde II. Kılıçarslan döneminden başlayarak I. İzzeddin Keykavus'a kadar Selçuklu Sultanlarına danışmanlık ve muallimlik yapan Mecdüddin İshak'ın ayrı bir önemi vardır. Aslen Endülüs'lü olan Mecdüddin İshak, bu dönemde Müslümanları İspanya ve çevresinden uzaklaştırmaya yönelik "*reconquista*" hareketinin sonucunda ailesiyle birlikte Malatya'ya gelmiştir. Zira bu dönemde Müslümanlar ile Franklar arasında yaşanan savaşlar nedeniyle Müslümanlar ekseriyetle Afrika'ya ve doğudaki güçlü devletler olarak Eyyubi ve II. Kılıçarslan'ın başında bulunduğu Anadolu Selçuklu Devleti'ne göç etmektedirler (Hacıgökmen,

2012). İşte Mecdüddin İşhak da Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın hizmetine bu dönemde girmiştir.

Mecdüddin İşhak Anadolu Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e daha yakın olup Sultanın şehzadeliliği ve ilk saltanatı döneminde (1292-1296) onun hocalığını yapmıştır. Ancak I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, kardeşi Rükneddin Süleyman şah tarafından muhasara altına alınıp ülkeyi terk etmek zorunda kalmasından sonra şam'a gitmek zorunda kalmıştır. Ancak Rükneddin Süleyman şah'ın saltanatının sona erip İstanbul'da sürgün hayatı yaşayan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in uç Türkmenlerinin de yardımıyla tekrar Konya'ya alıp yeniden tahta oturmasıyla birlikte, şam'da bulunan Mecdüddin İşhak tekrar sultanın daveti ile Konya'ya gelmiştir. Sultan, Mecdüddin İşhak'a yazdığı mektubunda ona şu şekilde övgü ve muhabbet dolu hitaplarla ülkeyi yeniden yapılandırmak için davette bulunmaktadır:

“Yakınlarının şerefi, dünyanın bir tanesi, İşlam'ın dayanağı, dinin büyüğü İşhak... Ülke bizim ve sizin emrinizin altındadır. Dünyada bizim adımız ve sizin arzunuz hâkimdir...Haberin olsun, senin yerin artık burası. Başında amur da olsa onu burda yıka” (İbn Bibi, 1996, s. 111-113).

Sultanın davetine olumlu karşılık veren Mecdüddin İşhak, ilerleyen süreçte Sultanın oğlu İzzeddin Keykavus'a Malatya'da hocalık yapacak ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin de İşlam dünyası ile ilişkilerini bir elçi olarak yeniden inşa edecekti (Hacığökmen, 2012; İbn Bibi, 1996).

Bu dönemde Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah, Abbasi Halifeliğinin eski siyasi gücünü tekrar korumak amacıyla fütüvvet birliklerini kendi manevi otoritesi altına almış ve İşlam dünyasının bütün sultanlarını bu birliğe katılmaya davet emişti. Bu süreçte şeyh Mecdüddin İşhak, Bağdat'ta Anadolu Selçuklu Devleti ile Abbasi Devleti arasındaki siyasi ve kültürel görüşmeleri yapıktan sonra Bağdat'tan Hacca gitmiş ve hac dönüşünde şam'dan da arkadaşları olan Evhadüddin Hamid el-Kirmani, Nasırüddin Mahmud el-Hoyi, Muhyiddin İbnül-Arabi, Ebu'l Hasan Ali el-İskenderani, Cemalüddin el-Vasiti, Ebıl Ca'fer Muhammed el-Berzai, gibi birçok ilim ve fikir adamını da Anadolu'ya getirerek Malatya'nın bir ilim merkezi haline gelmesini sağlamıştı (Hacığökmen, 2012).

Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in vefatından sonra tahta oğullarından I. İzzeddin Keykavus geçmiştir (1211-1220). Mecdüddin İşhak bu dönemde Selçuklu kültürel politikasını yöneten en etkili kişidir. Sultan I. İzzeddin Keykavus hem tahta çıkışını bildirmek hem de Fütüvvet Teşkilatı'na girişini sağlamak üzere Mecdüddin İşhak'ı Bağdat'a elçi olarak göndermiş olup Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah, şeyhi memnuniyetle karşılamıştır (elik, 2022; Demirtaş, 2021; Köprülü, 1991; Ocak, 1996). Mecdüddin İşhak burada Fütüvvet Teşkilatı'nın “şuyühu'ř-şuyühu” (şeyhler şeyhi) sayılan Sühreverdi ile görüşmüştür. Halife, I. İzzeddin Keykavus'un fütüvvete kabulünü uygun görmüş ve Sultana fütüvvetin esaslarının yer aldığı bir fütüvvetname olarak İbn Mi'mar'ın “Kitâbu'l-Fütüvve”sinin bir örneğini göndermiştir (elik, 2022). Halife, Fütüvvet Teşkilatı'nın sembolü olan fütüvvet şalvarı ve fütüvvetnameyle birlikte saltanat sembolü olan saltanat menşuru, tülbente sarılmış bir sarık, bir davul omağı, altın yaldızlı gerdanlık ve bir at başlığı ile süslü bir eğer takımını sultana sunulmak üzere şeyh Mecdüddin İşhak'a teslim etmiştir (Hacığökmen, 2012). Buradan anlaşıldığı üzere I. Gıyaseddin gibi oğlu I. İzzeddin Keykavus'un da fütüvvete girişi şeyh Mecdüddin İşhak aracılığıyla olmuştur. Sultan Alaaddin Keykubat'ın fütüvvete girişi ise 1221 yılında Ömer es-Sühreverdi ve beraberindeki heyetin Konya'ya gelmesi ile mümkün olmuştur. Sultan Alaaddin Keykubat'a fütüvvet libasını Konya'da 78 yaşındaki Sühreverdi giydirmiştir. Mecdüddin İşhak'ın ise bu günlerde vefat ettiği düşünülmektedir (Hacığökmen, 2012). İşte Anadolu'da fütüvvetin yayılması da ekseri Sühreverdi'nin Konya'ya yaptığı bu ziyaretle gerçekleşmiştir (Kayaoğlu, 1981).

4.3. Osmanlılar Döneminde Fütüvvet Hareketi

Osmanlı dönemi fütüvvet hareketi genellikle Ahilik'le ilişkilendirilir. Ahiliğin kaynağı hakkında ise çeşitli görüşler öne sürülmektedir. Yaygın görüşe göre “kurumsal anlamda” Ahilik; Fütüvvet Teşkilatı'nın bir sonucu olarak Halife Nasır'ın Anadolu'ya elçiler göndermesi ve Moğol istilası sonucunda Türklerin Orta Asya'dan göç ederek Anadolu'ya yerleşip burayı Türkleştirip İşlamlaştırmaları sonucunda gelişmiştir (Anadol, 1991; Cahen, 1986; Gölpınarlı, 2011; Kafesoğlu, 1972; Köprülü, 1991; Ocak, 1996; Öger, 2019; Taeschner, 1953).

İbn Batuta (2004) Ahilik Teşkilatı'nın 14. yüzyılda Anadolu'nun geniş bir kısmına yayılmış olduğunu belirtir. Bilhassa; Antalya, Burdur, Göllhisar, Lâdik, Milas, Barcın, Konya, Niğde, Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzincan, Erzurum, Birgi, Tire, Manisa, Balıkesir, Bursa, Gerece, Geyve, Yenice, Göynük, Mudurnu, Bolu, Kastamonu, Safranbolu, Sinop gibi Anadolu'nun belli yerlerinde kurulmuş olan Teşkilatlara Anadolu'nun birçok yerinde rastlandığını ifade eder. Dönemin resmi kayıtlarında Anadolu'yla birlikte Azerbaycan ve Kırım'ın kıyı şeritlerinde de rastlanan bu kurum, Selçuklu dönemi kayıtlarında ise fütüvvet mensupları anlamında “*runud-rind*” ve “*ahîyân*” olarak geçmektedir. Rind kuvveti ve mahiyeti itibarıyla daha çok bir şehir teşekkülü iken, Ahilik Teşkilatlarına şehirlerin yanında köy ve uçlarda da rastlanmaktadır. Bu nedenle Ahilik Teşkilatları, köy ve uçlar gibi geniş bir alana yayılmasından dolayı Alplar Teşkilatı ile de temas etmiştir. Bundan dolayı Ahilik ve Alp Teşkilatı bu temastan sonra birlikte bir gelişim göstermiştir. Tıpkı büyük merkezlerdeki esnaf korporasyonu ile Fütüvvet Teşkilatı'nın birlikte gelişmesi gibi (Köprülü, 1991).

İbn Batuta'ya göre bekâr gençlerden oluşan bu Fütüvvet Teşkilatı, içlerinden seçilmiş “*Ahî*” lakaplı bir kişi tarafından yönetilirdi. Ancak tarihi kayıtlar Ahilerin öyle bahsedildiği gibi sadece bekâr gençlerden oluşmadığını, bilakis; evli, güç ve servet sahibi yüksek mevkilere sahip kişiler olduklarını da göstermektedir. Öyle ki, bu kişiler, devlet idaresi bir boşluğa düşüp düzensizlik yaşandığında devleti koruyup ve onu olası sarsıntılara karşı ayakta tutacak kadar da güçlüdürler. Dolayısıyla bu Teşkilat, devlet otoritesinin en uçralara henüz yeterince ulaşamadığı dönemlerde, mahalli ve yerel halkın idaresini sağlayıp onların birlik ve düzenini korumuştur (Kafesoğlu, 1972; Köprülü, 1991). Bu bağlamda Sultan I. İzzeddin Keykavus'un Fütüvvet Teşkilatı'na girmesinden sonra Fütüvvet Teşkilatı Anadolu'da da büyük bir gelişme göstermiştir. Anadolu'daki fikri cereyanlardan da etkilenen Teşkilat, Anadolu'daki korporasyonlarla birleşerek onlardan aldığı güçle kuvvetlenmiş ve Anadolu'nun uçlarına kadar yayılmıştır. Devlet nezdinde gördüğü destekle 13. yüzyılın başlarında ise Anadolu'da konumunu iyice pekiştirmiştir (Köprülü, 1991).

Bu dönemde Ortaçağ'ın diğer ülkelerinde olduğu gibi Anadolu'da da iş hayatı “*loncalar*” üzerinden yürütülmektedir. Belli bir işte çalışan kişi usta-çırak ilişkisiyle yetiştirilmekte ve mesleğe geçişi de diğer ustaların huzurunda yapılan bir değerlendirmeye mümkün olmaktadır (Anadol, 1991; Kafesoğlu, 1972). Bu kurumların başkanı ise “*Ahî*” ünvanını taşımaktaydı. Başkan yardımcılara “*yiğitbaşı*” veya “*server*”; loncaya bağlı işçi ve çıraklara “*fityan*”; şehirdeki bütün Ahilerin başkanına da “*ahi baba*” denirdi (Kafesoğlu, 1972). “*İhvân*” adı da verilen Ahiler, Selçuklu Devleti parçalandığı zaman toplumu dağılmaktan kurtardığı gibi Osmanlı Devleti kurulana kadar da durumu muhafaza etmişlerdi. Bu dini ve askeri nitelikli kurum daha sonra birçok meslek erbabının da bünyesine katılmasıyla büyümüş ve iktisadi ve ticari alanda önemli bir kurum haline gelmiştir (Kafesoğlu, 1972). Bu bağlamda sosyoekonomik hayatı da düzenleyen bir kurum olarak Ahilik, özellikle Ortaçağ'ın kuralsız ve sert toplum yapısında gençleri belli bir öğreti çerçevesinde disipline ederek bir sosyal politika işlevi de üstlenmiştir. Benzer şekilde Ahilik, esnaf ve sanatkârlar arasında yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik ederek toplumun belli bir düzen içerisinde kalması ve kamu yararının korunması açısından da siyasal ve ekonomik bir politika işlevi görmüştür (Anadol, 1991; Erdem, 2022; Yüksel, 2017). Ayrıca Ahilik, üstlendiği fonksiyonlar gereği Anadolu'da İslam'ın yayılmasında da etkin bir rol oynamıştır (Yüksel, 2017). Nitekim Anadolu'da Ahiliğin kurucusu olarak kabul edilen Ahi Evran'ın (Nasırüddin Mahmud el-Hoyi) kaleme aldığı pek çok eserinde dini ve ahlaki öğretiler ele alınmakta ve böylece hem Anadolu'nun İslamlaşması hem de eski dini inanışlarını muhafaza eden Türklerin bu inanışlarından sıyrılıp İslam'ı daha doğru bir şekilde yaşamaları teşvik edilmiştir. Bu bağlamda Ahi Evran tarafından yazılan “*Menahic*” isimli eser Anadolu'da ilmihalciliğin de ilk örneği olarak kabul edilmektedir (Yüksel, 2017). 1205 yılında İran'dan gelerek Kayseri'ye yerleşen Ahi Evran, şeyhi Evhaduddin Kirmani'yle birlikte Anadolu'da Ahi Teşkilatlarını kurmuş olup ilk Ahi Teşkilatı da Kayseri'de kurulmuştur. Sonrasında Konya'ya ve nihayetinde ise vefatına kadar yaşayacağı Kırşehir'e yerleşen Ahi Evran Anadolu'da en güçlü Ahi Teşkilatlarının kurulmasını sağlamıştır. Bu dönemde Sivas, Niğde, Ankara, Aksaray, Manisa, Bolu, Erzincan, Bursa, Kastamonu, Sinop ve Erzurum'da kurulan Ahilik Teşkilatları dönemin en güçlü teşkilatları olarak kabul edilmektedir (Akbaş vd., 2018; Bedir, 2020; Mahiroğulları, 2008).

Sonuç olarak, Nasır'ın halifelik makamını güçlendirmeye yönelik faaliyetleri İslam dünyasında halifelik makamının; Anadolu'da ise bir esnaf teşkilatlanması olarak Ahilik kurumunun

gelişmesini sağlamıştır (Ocak, 1996). Bu bağlamda fütüvvet hareketi zayıflasa da hüküm sürdüğü hiçbir yerde tam anlamıyla sona ermemiştir. Nihai zamanında ise fütüvvet, Lonca Teşkilatlarının nizami prensiplerini belirleyen ilkeler olarak şekil almıştır. Fütüvvetten loncaya doğru evrim özellikle Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti gibi Türk devletlerini içerdiğinden bu Teşkilatın dönüşümüne ilişkin süreçler de bu ülkelerin toplumsal, siyasal ve ekonomik yapılarındaki dönüşümle açıklanmaktadır. Bu kapsamda Anadolu'nun fütüvvet şekli çoğunlukla "Ahilik" olarak anılmaktadır (Taeschner, 1953). Selçuklu devrinin sonları, yani 1300'lü yılların sonlarına doğru ise Fütüvvet Teşkilatı ile Ahilik Teşkilatları neredeyse birbiriyle eşdeğer derecede aynıdır (Cahen, 1986). Teşkilatlar arasındaki bu yakınlık Halife Nasır'ın Fütüvvet Teşkilatı'nı kurup benzer oluşumları aynı çatı altında toplamayıyla açıklanabilir. Zira Ahi adının o dönemdeki diğer İslam ülkelerinde bulunmayışı bu oluşumun Halife Nasır'dan önce de var olduğunu düşündürmektedir. Nitekim kuzeybatı İran'da yaşayan ve Halife Nasır döneminden çok önce (1065) vefat etmiş olan Ahi Ferec Zencani tarihi kaynaklarda geçen ilk "Ahi" olarak anılmaktadır (Cahen, 1986). Ancak Cahen'a göre bundan daha eski tarihlerde de Ahilere rastlamak mümkündür. Zira Feruddin Attar'ın mutasavvıf Sahl b. Abdullah Tustarr'i'nin hayatını anlattığı çalışmasında Ahi İbrahim diye birisinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla Cahen'e göre (1986) Ahilik kuzeybatı İran'da gelişmiş olup Türkler arasındaki yayılması ise çok sayıda Türkün bu bölgede yaşaması ve bölge halklarının diğer yerlere göçleri ile mümkün olmuştur (Taeschner, 1953). Sonuç olarak ilk Ahiler hakkındaki bilgilerimiz yetersizdir, bu kapsamda Ahilik ve fıtyan grubunun birbiriyle nasıl ve ne zaman temas ettiği hakkında da kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak bu iki grubun Moğol istilaları sonrasında birleştiğini söyleyebiliriz.

Ahilik Teşkilatı ekseri 13 ve 14. yüzyıllarda bir genişleme göstermiştir. 14. yüzyılın ilk dönemleri Anadolu Ahiliğinin en parlak dönemlerdir. Bu dönemde Ahiler Ankara'da güçlü bir konuma sahiptirler. şehrin kendi haline terkedildiği bu dönemde, o bölgede yer alan Ahi beyleri şehrin korunup imar hale getirilmesini sağlamışlardır. Öyle ki, Osmanlı hükümdarı I. Murat bu dönemde şehri Ahilerden teslim almıştır (Taeschner, 1953). Bu açıdan Ahilik, Anadolu'da şehirlerin kalkınması ve düzene konmasında önemli işlevler üstlenmiştir. Fütüvvet geleneğini koruyup ondan izler taşısa da, Ahilik esnaf örgütlenmesi olarak ön plana çıkmış ve fütüvvet söylemlerini de koruyarak kendine özgü bir yöntem geliştirmiştir (Hatalmış, 2019). Ahilik Selçukludan Osmanlı'ya kadar toplumsal, kültürel, sosyal ve siyasal bir kurum olma özelliğini sürdürmüştür. Ayrıca Ahilik Teşkilatı iktisadi ve ticari bir kurum olduğu kadar dini ve sosyal içerikli de bir kurumdur. 13. yüzyıl sonrasında Anadolu'da görülmeye başlanan Ahilik, İslam dininin değer ve ilkeleriyle de doğrudan ilişkili bir kurumdur. Ahilik kavramının tasavvuftaki "ihvan ve uhuvveti" hatırlatması ise onun geniş çevreler tarafından da kabul görmesini sağlamıştır (Hatalmış, 2019). Öyle ki, Osmanlı Devleti'nde Ahiler II. Murat döneminin başlangıcına kadar siyaseten de aktif bireylerdir. Hatta kuruluş dönemindeki Osmanlı padişahları da teşkilata üyedirler. Ancak kuruluş döneminin sonlarına doğru Ahilik Teşkilatı hakkındaki bilgiler azalmaya başlamaktadır. Zira devletin gittikçe büyüyüp merkezi bir nitelik kazanması ve yeni yapıda merkezi yönetim biçiminin Ahilik Teşkilatı'nın işleyişiyle uymaması vb. nedenlerle Teşkilat zayıflamış ve bilhassa 17. yüzyıldan sonra kendine özgü tasavvufi özelliklerinden de uzaklaşarak iktisadi müdahalelerle yavaş yavaş gerileyip sönmüştür (Gölpınarlı, 2011).

Claude Cahen (1986), Abdülbaki Gölpınarlı (2011), Fuad Köprülü (1991) ve Franz Taeschner (1953) gibi bazı düşünürler Ahiliği Fütüvvet Teşkilatı'nın Anadolu'da aldığı değişik bir formu olarak yorumlamaktadırlar. Ancak bazı tarihçiler, bunun tam aksi bir görüşü savunarak bu kurumun Fütüvvet Teşkilatıyla hiçbir ilgisi bulunmadığını, Ahiliğin Anadolu'da Türklerin ortaya koyduğu özgün bir kurum olduğunu savunurlar. Bu tezin sahipleri Ahiliğin 13. yüzyılda Kırşehir'de yaşayıp ve aynı zamanda debbağların piri olan Ahi Evran tarafından geliştirildiğini ileri sürerler. Oysa Ahiliğin neden fütüvvetten sonra ortaya çıktığı, Anadolu'da en eski Ahiliğin Moğol istilalarıyla başlayıp 13. yüzyılda ortaya çıktığı bilindiğine göre İran'da 11. yüzyılda yaşayan Ahi Ferec Zencani gibi Ahilerin nasıl açıklanacağı sorularının da cevaplandırılması gerekmektedir (Cahen, 1986; Ocak, 1996). Çağatay (1976) kavramın etimolojisinden hareketle Türkçe'de eli açık, konuksever ve yiğit anlamında kullanılan "Akı" kelimesinin Türklerin Müslüman olmasından sonra aynı anlama gelmek üzere "Ahi" olarak kullanıldığını belirtir ve fütüvvetle tüzükleri bakımından benzerlikleri olmasına karşın; kavramın Türk kültür ve geleneğinin bir ürünü olduğunu ifade eder. Bu iki kavramın örgütlenme ve fonksiyon açısından da farklılıkları olduğunu belirten ağatay, öncelikle, Fütüvvet Teşkilatı'nın

kuruluş amacının “*Ahiliğe benzemek olmadığını*” bilakis Ahiliğin aksine, fütüvvet hareketinin Halife Nasır tarafından, dağınık, düzensiz ve gruplaşmış gençleri belli bir düzene sokmak amacıyla “*politik bir gayeyle*” kurulduğunu belirtir. Bu bağlamda; Türk misafirperverliğinin ve konukseverliğinin bir yansıması olarak kültürden ve gelenekten gelen Ahilikle, siyasal bir amaç çerçevesinde politik gayelerle sonradan kurulan bir kurum olarak fütüvvet hareketinin aynı teşkilatlar olmadığı ancak bu iki kurumun birbiriyle temasından sonra birbirini etkilemeye başladığı söylenebilir.

Fütüvvet ve Ahilik arasındaki ilişkiyi Ortaçağ'ın ekonomik yapısı üzerinden değerlendiren Ülgener (2006) gerek fütüvvetnamelerde gerekse dönemin dini ve ahlaki içerikli eserlerinde bu kavramların kullanımının birbiriyle aynı olduğunu, dolayısıyla bu kavramlar arasında yakın bir ilişkinin bulunduğunu belirtmektedir. Ülgener'e göre Ortaçağ'ın ekonomik ve toplumsal yapısı, bu kavramların bireyden ziyade “*toplumu ve diğerlerini*” önceleyecek şekilde gelişmesine neden olmuştur. Fütüvvet ve Ahilik arasındaki ilişkiyi tarihsellik üzerinden değerlendiren Anadolu (1991) iki kurum arasındaki tarihi bağların Ahilik Teşkilatı'nın işleyişine yansıdığını vurgular. Benzer şekilde Kafesoğlu da (1972) bir tarihsellik üzerinde durur ve Ahiliğin fütüvvetin esaslarıyla harmanlanarak gelişen bir kurum olduğunu belirtir. Büyük Selçuklu dönemindeki fütüvvet hareketini incelediği çalışmasında Keleş (2019), fütüvvetin, fütüvvet hareketinin henüz Anadolu Selçukluları dönemindeki Ahilik Teşkilatı'na dönüşmeden önceki dönemini temsil ettiğini, bu bakımdan fütüvvetin aslında esnaf ve tüccar zümresiyle ilgili bir oluşum olduğunu belirtir. Zira Keleş'e göre fütüvvet o dönem için tam anlamıyla mesleki bir örgüt niteliği taşıması da “*reis*”, “*eşraf*”, “*ayan*” gibi toplumun önde gelen gruplarını içermesi bakımından daha çok bir esnaf örgütü niteliğindedir. Öger (2019) Ahiliğin fütüvvetle uzun bir sürece dayalı bir ilişkisinin olduğunu belirterek fütüvvet olmadan Ahiliğin açıklanamayacağını ifade eder. Özellikle Orta Asya ve Doğu Türkistan bölgelerinde “*Yesevilik*” tarikatında geniş bir yer tutan mesleki örgütlenme ve risalecilik geleneğinin 12. yüzyıldan sonra göçlerle Anadolu'ya taşındığını belirten Öger, Ahiliğin kökenini oluşturan değerlerin de öncelikle buralarda aranması gerektiğine vurgu yapar. Fütüvvet hareketi ve Ahiliği Türk sosyal ve kültürel hayatına etkileri bakımından inceleyen Demirpolat ve Akça (2004), Ahiliği, İslam öncesi Türk kültürel değerlerinin İslami ve tasavvufi değerler taşıyan fütüvvet anlayışıyla harmanlanarak “*cisimleşmesi*” sonucunda gelişen, “*Anadolu'ya özgü özel bir sosyal örgütlenme biçimi*” olarak tanımlamaktadır. Sühreverdi'nin fütüvvetnamesi üzerinden konuyu ele alan Kırpık (2011) Ahilik ile fütüvvet kavramlarını birbirlerine olan benzerliklerinden dolayı “*yekvücut*” kavramlar olarak değerlendirirken; Akbıyık (2019) ise Ahiliği fütüvvet hareketinin “*Türkleşmesi*” olarak nitelendirmektedir.

Sonuç olarak; Anadolu'da Ahilik Teşkilatı'yla ilgili kurumsal yapının izlerine fütüvvetten önce de rastlansa da, Halife Nasır Lidinillah'ın teşvikleriyle Anadolu'ya gelen mutasavvıflar Anadolu'da Fütüvvet ve Ahilik Teşkilatlarının gelişmesinde büyük bir rol oynamışlardır. Bu bağlamda hem halifelik hem de Selçuklu sultanları tarafından desteklenen mutasavvıflar adına Anadolu'da çok sayıda zaviye yaptırılmış ve böylece Anadolu'da Ahilik Teşkilatı zaviyeler aracılığıyla hızla yayılmaya başlamıştır (Çelik, 2022). Bir tasavvuf müessesesi olarak zaviyeler İran, Horasan ve Maverâünnehir bölgelerinde yaygın bir şekilde bulunmakta ise de, sonrasında, özellikle 10. yüzyılda Fergana, Semerkant ve Buhara gibi Orta Asya kentlerinde İslam'ın yayıldığı merkezler olarak öne çıkmışlardır. Büyük Selçuklu Devleti zamanına gelindiğinde ise İmparatorluğun her yanının cami, medrese ve kervansaraylarla dolu olduğu görülmektedir. Anadolu Selçukluları döneminde tekke ve zaviyelerin kuruluşu Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması süreçleriyle beraber seyretmiştir (Ocak, 1978). Bu gelenek Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Hatta Osmanlı döneminde Anadolu'daki zaviyelerin çoğu Osmanlılardan önceki Beylikler döneminde kurulmuş olan Ahi zaviyeleridir. Bu zaviyelerin çoğu, Beylikler döneminde Moğol istilalarından Anadolu'ya akın eden dervişlerin, halka hizmet etmeleri karşılığında köylere yerleşmelerine izin verilen “*kolonizatör dervişler*” tarafından kurulmuştur (Barkan, 1942). Bu bakımdan Anadolu'da tekke ve zaviyelerin kurulması Anadolu'nun “*istilas ve iskânlaşması*” kadar eski bir olgudur. Zira bu ahi ve şeyhler fethedilen bu yerlerin imar ve iskâna kavuşturulup fetihden sonra belli bir toplumsal düzenin inşasından da sorumluydular (Barkan, 1942). Bu bağlamda Osmanlı'da Selçuklulardan alınan bu gelenek devam ettirilmiş ve fethedilen yerlerin korunması ve idaresinde “*fütuhât anlayışı*” bir devlet politikası olarak benimsenmiştir (Bakırcı ve Türkan, 2013; Barkan, 1942). Özellikle batıya yapılan seferler ve Balkanlar'daki Türk yerleşimlerinde yaygın bir şekilde uygulanan bu yaklaşım, Balkanlar'ın Türkleşmesi ve müslümanlaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu açıdan

Anadolu'da tekke ve zaviyeler öncelikle bir iskân unsuru olarak kullanılmakla birlikte; Suriye, Azerbaycan, İnan, Horasan, Maverâünnahir ve Harezmi gibi ölkelerden gelen şeyh ve dervişlerin İslam düşünce ve değerlerini yaşattığı (Bakırcı ve Türkan, 2013; Barkan, 1942; Ocak, 1978) yerler olarak da işlev görmüşlerdir.

5. TÜRKLERDE FÜTÜVVET GELENEĞİ VE UYGULAMALARI

5.1. Dağınık Bir Toplumsal Yapıdan Bir İmparatorluğun İnşasına: Siyasal Birliğin Sağlanması

Fütüvvet ve Ahilik Türk siyasal ve toplumsal hayatını derinden etkileyen iki önemli kurumdur. Fütüvvet, taşıdığı ilke ve değerler nedeniyle daha çok bu oluşumun siyasal yanını ifade ederken; Ahilik, bu değer ve ilkelerin hayata yansıyan ve uygulamaya aktarılan tarafını temsil etmektedir. Bu temsil sürecinin gelişmesinde mevcut siyasal yapının sunduğu destekleyici ortam kuşkusuz büyük bir role sahiptir, zira siyasal olarak bu destekleyici ortam sağlanamamış olsaydı bu hareketin gelişmesi ve “Ahilik”e evrilmesi de düşünülemezdi. Bu sürecin gelişmesinde -bilhassa başlangıç döneminde- Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun büyük bir rolü vardır. Bu dönemde Anadolu topraklarına tasavvufu gelen fütüvvet, Anadolu coğrafyasında Ahilik çatısı altında, Anadolu'nun toplumsal ve siyasal hayatını derinden etkilemiştir (Akbiyık, 2019; Bayram, 2012; Deveci, 2021).

Türklerin Anadolu'ya girişi çeşitli göç dalgalarına dayanırken, Anadolu'nun kapılarının Türklere açılması 1071 Malazgirt Zaferi'yle olmuştur. Moğol istilasına kadar geçen bu ilk dalga göçlerde Türkler daha ziyade uygun bir iklim, otlak ve yaylak bulmak için göç etmişlerdir. Bu göçmenlerin çoğunluğunu hayvancılıkla uğraşan kırsal kökenli halk oluştursa da, bunların içinde daha önce şehirlerde yaşamış demirci, kalaycı, bakırcı, derici, dökmeci, keçeci ve kuyumcu gibi çeşitli meslek mensubu kişiler de vardı. Moğol istilasıyla başlayan ikinci dalga göçlerde ise gelenlerin çoğunluğunu Türk-İslam medeniyetinin önemli merkezlerinden olan Buhara, Semerkand, Merv, Belh ve Taşkent gibi kentlerde yaşayan esnaf ve sanatkârlar oluşturmaktaydı. Böylece Anadolu'da, birinci göç dalgasıyla savunma ve kırsal yaşama ilişkin gereklilikler yerine getirilirken; ikinci göç dalgasıyla yeni medeniyetin ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel hayata ilişkin esasları oluşturulmaktaydı (Deveci, 2021).

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun topraklarına akın eden bu göçebe Türkmenler, bir yandan da İmparatorluğun bekası açısından büyük bir tehlike olarak değerlendirilmekteydiler. Bu durum karşısında Büyük Selçuklu İmparatorluğu dağınık halde yaşayan bu göçebe Türkmen topluluklarını Anadolu'ya yönlendirip onların yerleşik bir hayata geçmelerini sağlayarak devlet için bir tehlike olmaktan çıkarmaya yönelik bir siyaset izlemiştir. Bu nedenle daha önce şehir hayatını tecrübe eden iş ve meslek erbabı göçmenler şehirlere yerleştirilirken, hayvancılıkla uğraşan kırsal kökenli Türkmenler coğrafi koşulların uygunluğu çerçevesinde Orta Anadolu'nun bozkırlarına yerleştirilmişlerdir. Öte yandan bir devlet politikası olarak şehirlerdeki müslümanlaşma ve Türkleşmenin de hızlandırılmasına ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu amaçla dağınık halde yaşayan bu göçebe Türkmenlerin şehirlere yerleştirilmeleri ve bir iş ve meslek sahibi olarak şehir hayatında yer almaları gerekmektedir ki, bu önemli görevi üstlenecek olan kurum da Ahilik Teşkilatlarıydı (Demirpolat ve Akça, 2004; Deveci, 2021). İşte Ahilik Teşkilatları bu süreçte doğu illerinden gelen iş ve sanat erbabı göçmen Türkmenlerin korunması ve himayesinde büyük bir görev üstlenerek onların yerleşik hayata geçmelerinde önemli bir rol oynamışlardır. Böylece göçmen Türkmenlerin yerleşik yapıya geçmeleri ve o bölgelerde belli bir iskân politikasının oluşturulmasında sosyal dokuya zarar verilmeden bir yerleşim süreci yaşanmıştır. Farklı kültürlerin bir araya gelmesi ve herhangi bir çatışma olmaksızın bir arada yaşamaları Ahilik Teşkilatlarının bu süreçte üstlendikleri uzlaşmacı rol ile mümkün olmuştur (Akbiyık, 2019; Demirpolat ve Akça, 2004). Böylece dönemin güç koşullarının da etkisiyle zayıflayan aşiret bağları tekrar güçlendirilmiş ve Anadolu'nun Türkleşmesi sağlanarak Ahilik Teşkilatlarının da desteğiyle Bizans'a karşı güçlü bir savunma stratejisi uygulanmıştır (Bayram, 2012; Dilik, 1988). Nitekim Anadolu'da kurulan Beyliklerin birbirleriyle kıyasıya mücadele ettikleri bu dönemde Bizans'la uğraşan Osmanlı Beyliği Ahi birlikleri tarafından desteklenmiş ve böylece Osmanlı'nın Bizans'a karşı mücadelesi de kolaylaşmıştır. Böylece 13. yüzyılın başlarında kurulmaya başlayan Ahilik Teşkilatları Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da görev almışlardır (Akbiyık, 2019; Akgündüz, 2014).

Anadolu Selçuklu toplumsal düzeni içinde Ahiliğin üstlendiği fonksiyonlar dönemin siyasal ve toplumsal koşullarından bağımsız değildir, zira Bizans ve Haçlılarla yürütülen savaşlarda ekonomik ve ticari hayatın dışına itilen Anadolu coğrafyası, Selçukluların bu bölgede kurdukları hâkimiyetle canlanmış ve tekrar imar bir hale getirilerek şehir ve kasabalar kurulmaya başlanmıştır. Bu dönemde Anadolu'nun çeşitli etnik ve kültürel bir yapıya sahip olması, fütüvvetin de Anadolu'da yeni bir yapısal forma girmesine neden olmuş ve böylece Anadolu'ya tasavvufufla gelen bazı akımlar Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde hâkim olmaya başlamışlardır. Anadolu'nun sosyal, siyasi, kültürel ve iktisadi yapısını derinden etkileyen bu tasavvuf hareketleri Anadolu'nun kurumsal değerleriyle de birleşerek “*Ahilik*” kurumunu oluşturmuştur. Ahilik kurumu ise siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın yoğun bir şekilde yaşandığı Anadolu'da, adeta halkın direnme gücünü temsil etmiştir. Yerel kültürler ve halkla da işbirliği yaparak toplumsal ve siyasi bütünleşmeyi sağlayan Ahilik kurumu toplumsal ahlakın da korunmasında büyük bir rol oynamıştır (Akbıyık, 2019). Anadolu'nun tüm bu güç koşullarında ekonomik ve sosyal hayata ilişkin kadınların üstlendiği rol ise ayrıca dikkate değerdir. Bu dönemde, Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı tarafından Kayseri'de kurulan Bacıyan-ı Rum Teşkilatları (Anadolu Kadınları) zamanla tüm Anadolu'ya yayılmıştır. Kadınların eğitim ve el sanatlarında ilerlemelerini amaçlayan teşkilat onların ekonomik ve sosyal alanda da etkin bir şekilde görev almalarını sağlamıştır. Teşkilata üye kadınlar hem savaş hem de barış dönemlerinde toplumun ve ordunun ihtiyaçlarını karşılayarak kimsesiz kalmış yetim çocuklar ile yaşlıları himaye etmiş, gerektiğinde savaşta erkeklerle birlikte görev almışlardır (Akbıyık, 2019; Bedir, 2020).

Osmanlı toplumsal yapısında ise Ahilik Teşkilatları Beylikler ve Anadolu Selçuklu Devleti döneminden devam eden gelenekleri uygulamaktadır. Zira Osmanlı Devleti kurulurken, Anadolu dağınık bir şekilde Beyliklerin hâkimiyetindedir. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın bulunduğu bu ortamda Osmanlı, Moğol-Haçlı-Bizans çekişmelerinin olabildiğince uzağında ancak Bizans'ın hemen yanı başında kurulmuştur. Bu dönemde, yukarıda bahsi geçen tasavvuf hareketleri Anadolu'da en parlak dönemlerini yaşamaktadırlar, zira bunda Beylikler arası mücadelelerin de büyük bir etkisi vardır (Akbıyık, 2019). Dini ve tasavvufi yapıları gereği İslam'ı yayma konusunda aktif bir rol üstlenen Ahi Teşkilatları aynı zamanda askeri bir karaktere de sahiptiler. Bu amaçla “*gaza*” ülküsüyle çeşitli fetih hareketlerine katılan Ahiler, özellikle istihbarat sağlama konusunda orduya büyük katkılarda bulunmuşlardır. Ordunun ihtiyaç duyduğu malzemeleri temin ederek onları sefer sürecinde destekleyen Ahiler, yol üstündeki kilit noktaları ordunun gelişinden önce ele geçirerek askerin işini kolaylaştırmakta ve bölgeye önceden gönderdikleri dervişlerle halkın gönlünü kazanmak suretiyle halkı ordunun gelişine hazırlamaktaydılar. Böylece Ahi Teşkilatları savunma süreçlerinde etkin bir şekilde görev alarak Anadolu'da birliğin sağlanıp ileride büyük bir imparatorluğa dönüşecek olan Osmanlı Devleti'nin kurulmasında da etkin bir rol oynamışlardır (Akbıyık, 2019; Akgündüz, 2014; Bayram, 2012; Demirpolat ve Akça, 2004; Fidan, 2020). Nitekim kuruluş aşamasında Osmanlı Devleti Ahilere yakın olduğu gibi yöneticilerinin çoğu da Ahilerden oluşmaktadır (Bayram, 2012). Kuruluş yıllarında Osman Gazi'nin vefatından sonra Şeyh Edebali'nin yeğeni Ahi Hasan'ın zaviyesinde yapılan topaltıyla Orhan Gazi Sultan olarak belirlenmiş ve bir Ahilik ünvanı olan “*ihityaru'd-din*” lakabını almıştır. Sultan I. Murat yaptığı fetihlerde Ahilerin askeri gücünden yararlanmış ve şed giyerek teşkilatın başına geçmiştir. Bu zamanda yapılan Kosova Savaşı'nda (1389) Ahiler “*orducu*” ünvanı ile savaşlarda yer almışlardır (Akgündüz, 2014). Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin kuruluş gelişmesinde Ahilerin rolü o kadar büyüktür ki, ilk askeri yaya birliğinin kıyafeti de Ahi kıyafetlerine benzemektedir. I. Murat döneminde kurulan Yeniçeri Teşkilatı'nda ise askerlerin başlığı Ahi başlığındandır (Bayram, 2012).

5.2. Sosyal ve Ekonomik Hayatın Geliştirilmesi: Toplumsal Düzen ve İstikrarın Sağlanması

Ahilik Teşkilatları toplumsal düzenin inşasında üstlendikleri rol gereği devletle birlikte çalışırlardı, bu nedenle Teşkilatlar bütün görevlerini devletle birlikte ve koordineli olarak yerine getirirlerdi. Nitekim Osmanlı Devleti döneminde kendilerine “*ehl-i hiref*” denilen maaşlı bir sanat erbabı vardı ki bunlar sefer sırasında ordunun ihtiyaç duyduğu kale, köprü, sur vb. eserleri yaparak ordunun levazımını tedarik ederlerdi. Bu gruba ek olarak “*orducu esnafı*” olarak adlandırılan bir grup daha vardı ki onlar da askeri karakterleriyle ordunun başarısına katkıda bulunarak yerel ve yerleşik düzende dini ve tasavvufi nitelikteki dayanışmacı yaklaşımlarıyla toplumsal düzenin korunup sosyal

ve ekonomik yapının belli bir düzen içerisinde sürdürülmesinden sorumluydular (Demirpolat ve Akça, 2004; Deveci, 2021).

Haberleşme ve ulaşım hizmetlerinin yerine getirilmesinde de etkin bir Şekilde görev alan Ahilik Teşkilatları, devletin sınırlarının genişliği dikkate alındığında bu hizmetlerin yürütülmesi bakımından da önemli görevler üstlenmişlerdi. Bu bağlamda o dönemlerde Anadolu’da seyahat eden gezginlerin tekke ve zaviyelerde konakladıkları dikkate alındığında, Ahilik Teşkilatlarının önemli bir istihbarat hizmeti sundukları ve buldukları yerler gereği bütün dünyada olan-biten her Őeyden, öncelikle onların haberdar oldukları ve bu yanıyla devletin güvenliğinin sağlanması konusunda Ahilik Teşkilatlarının önemli bir görev üstlendikleri görülmektedir.

Ahilik Teşkilatı’nın toplumsal yapıya ilişkin önemli işlevlerinden biri de İslami değerlere dayanan genel bir toplum ahlakının oluşturulmasıdır. Teşkilatlar, gençlerin, enerjilerini toplumsal düzenin korunmasında rol alabilecekleri bir Şekilde kullanmalarını teşvik ederek onların bir iş ve meslek sahibi olarak hayata hazırlanmalarını sağlamaya çalışmıştır. Böylece etik değerler ve Türk-İslam ahlakına uygun bir Şekilde yetiştirilen bu gençler, dini ve milli geleneklerine bağlı, yaşadığı toplumla uyumlu bireyler olarak toplumda yer almışlardır (Demirpolat ve Akça, 2004).

Kuşkusuz Ahilik Teşkilatı’nın etkisi sadece toplumsal ve siyasal alanlarla da sınırlı değildir. Bu Teşkilatlar bütün toplumsal kurumların kaynağını oluşturan kültürel hayatı da derinden etkilemiştir. Bu bağlamda Ahi zaviyeleri önemli bir role sahiptir. Birer eğitim kurumu olan zaviyelerde yamak ve ıraqlara öncelikle okur-yazarlık eğitimi verilirdi, zira okur-yazar olmayana fütüvvet düşmez ve kişi Ahi olamazdı (Bayram, 2012). Bu çerçevede, zaviyelerde Ahi adaylarına okur-yazarlık eğitimlerinin yanında dini, ilmi ve edebi bilgilerle birlikte Kur’an-ı Kerim okutulur, toplumsal ve kültürel hayata etkileri bakımından Arapça, Türkçe vb. diller öğretilirdi. Ayrıca yetenekli olan gençlere ilgileri lsnde musiki, hat, işleme, oymacılık, süsleme, güzel yazı yazma gibi alanlarda estetik ve sanat öğretilirdi. İşte büyük bir istikrarsızlığın yaşandığı bu dönemlerde okuma geleneğinin oluşturulması Ahiliğin toplumsal ve kültürel hayata sunduğu en önemli hizmettir, zira toplum o dönem koşullarında ancak bu okuma geleneğinin hayata aktarılmasıyla belli bir düzen içinde tutulmuştur. Bu dönemlerde dergh, cami, mescit, tekke ve zaviyeler okuma geleneğinin etkin bir Şekilde sürdürüldüğü yerlerdi. Bunun yanında kışlalar, misafirhane ve kervansaraylar da mevcut yerleşim yerlerinin dışından gelen kişilere bu bilgi, düşünce ve değerlerin aktarılması bakımından yoğun kullanılan yerlendendi. Siyer-i Nebi, hamzaname, battalname, fütüvvetname gibi eserlerin okunduğu bu meclislerde; divan, mesnevi, hamse, letaif, cihadiye ve gazavatname gibi eserlerle de ilim, kültür ve kahramanlık gibi hikyeler aktarılarak toplumda ortak bir kültür ve değerler sisteminin oluşturulması sağlanırdı (Demirpolat ve Akça, 2004).

Ahilik Teşkilatlarında eğitimler daha ziyada şifahi ve yüz yüze yürütülürdü. Özellikle zaviyelerde gerçekleştirilen eğitimlerde İslam inancını öğretmek üzere öncelikle Allah’ın emir ve yasaklarına ilişkin değerler ele alınırdı. Yamak ve ıraqlar dini değerler ve ahlaki erdemleri kendilerine hocalık yapan büyüklerinden dinleyerek, görerek ve yaşayarak öğrenirlerdi (Bayram, 2012; Demirpolat ve Akça, 2004). ıracılık eğitimi mesleklerin özelliklerine göre 5-7 yıl sürerdi. Bu eğitimden sonra ıraqlar uygulamalı olarak huzura çıkar ve yeterli olanlar kalfalığa yükselirdi. Kalfalık süresi 3 yıldı, bu srenin sonunda başarılı olan kişi “şed” kuşanarak ustalığa terfi ederdi. Ustalık ise bir “son” değer, “hayat boyu öğrenim” esasına dayanan uzun bir sreğti (Bayram, 2012; Mahiroğulları, 2008). Her insanın bir işi ve mesleği olması gerektiğini savunan Ahilik anlayışına göre, helal yoldan kazanmak esas olup işsizlik ve başıboşluk hoş karşılanmazdı. Meslek erbabı kişi de işini fütüvvetnamelerde öğretildiği Şekilde İslam ahlakı üzerine yerine getirirdi. İşte Ahilik Teşkilatı’nın “iş ahlakı” anlayışi da bu esaslara dayanırdı (Akbaş vd., 2018; Deveci, 2021; Dilik, 1988; Mahiroğulları, 2008). Kılıç ve silah eğitimi ise belli bir manevi eğitimden geçtikten sonra gerçekleştirilirdi. Bu çerçevede bilhassa insan yaşamının söz konusu olmasından dolayı bir kişinin silah eğitimine katılabilmesi için Ahi görmesi, şeyh görmesi ve bir kişiye talim ve terbiye etmesi şarttı (Demirpolat ve Akça, 2004).

Ahiliğin ortaya çıkış süreci Anadolu’nun Türkleşmesi, İslamlaşması ve yerleşim birimlerinin oluşturulmasına ilişkin süreçleri kapsar. Anadolu’da yerleşik hayata geçilip toplumsal düzen sağlandıktan sonra Ahilik Teşkilatları esas işlemleri olan sosyal ve ekonomik hayata ilişkin alanlara

yönelmişlerdir. Bu nedenle Ahiliğin Türk toplumsal hayatına kazandırdığı en önemli katkılarında biri de toplumsal ve iktisadi alana ilişkin bir “iş ahlakının” geliştirilmesidir (Demirpolat ve Akça, 2004). Bu çerçevede Ahilik Teşkilatı’nda çalışma hayatının düzenlenmesinde 13. yüzyıldan Sanayi Devrimi’nin yaşandığı 19. yüzyıla kadar Türk örfi hukukuyla İslam hukuku referans alınırken, 19. yüzyıldan sonra çalışma hayatının düzenlenmesinde Dilaver Paşa Nizamnamesi, Maadin Nizamnamesi ve Mecelle gibi yazılı hukuk kurallarından da yararlanılmaya başlanmıştır (Mahiroğulları, 2008).

Ahilik Teşkilatları, üyelerinin hastalık, sakatlık, yaşlılık, ölüm, malullük vb. ihtiyaçlarının karşılanmasında da etkin bir şekilde görev almışlardır. “Orta sandıkları” uygulamasıyla bugünkü anlamda birer sosyal güvenlik kurumu gibi çalışan teşkilatların sandık gelirleri Teşkilat üyelerinin sandığa ödedikleri haftalık ya da aylık primlerden oluşmaktadır (Mahiroğulları, 2008). Osmanlı’da “teavün sandıkları” da denilen bu yardım sandıklarının kapsamı çok geniştir, ancak sandıktan yapılan yardımlar daha çok muhtaçlık şartına bağlıdır (Dilic, 1988). Bu yönüyle Ahilik Teşkilatı bugünkü anlamda birer sosyal politika kurumu gibi çalışmakta ve mali kaynakların tazmin sürecinde üstlendiği etkin rol nedeniyle aynı zamanda birer sivil toplum kuruluşuna benzemektedir.

Ahiliğin bir diğer önemli fonksiyonu da toplumda aç, yoksul, evsiz, düşkün, yolda kalmış, kimsesiz ve yardıma muhtaç kişilere yardım faaliyetlerinde bulunmasıdır. Bu konuda birer sosyal yardım kuruluşu gibi çalışan Ahilik Teşkilatları o günkü ifadeyle “ayende” ve “revende” hizmetleri sunmaktadırlar. Yolda kalmışlar ya da yol üstünde olanları zaviyelerde misafir edip onları en güzel şekilde ağırlayan Ahiler, ücretsiz olarak sundukları bu hizmetlerle sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın da en güzel örneklerini vermişlerdir (Bedir, 2020; Mahiroğulları, 2008). Nitekim Ahilerin bu konudaki yaygın gelenekleri İbn. Batuta’nın Seyahatname’sinde de ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Ahilik Teşkilatlarının zayıfladığı dönemlerde ise bu yardım faaliyetleri “imece” ve “yaran kuruluşları” aracılığıyla sürdürülmüştür. Köylere kadar inen bu kuruluşlar yardıma muhtaç yoksul ve kimsesiz çocukların, kadınların, yaşlıların bütün ihtiyaçlarını karşılar gerektiğinde diğer yaran odalarıyla birleşerek yardımlaşma faaliyetlerini yürütürlerdi (Dilic, 1998).

Ahilik Teşkilatları bütün bu görevlerinin yanında tüketiciyi koruma rolünü de üstlenmişlerdir. Bu amaç çerçevesinde üretilen malın kalitesinden dayanma süresine kadar olası bir mağduriyet durumunda öncelikle halkın yanında yer almışlardır. Ürün kalitesi ve üretimin her aşaması usta ve kalfaların sorumluluğundadır. Kaliteyi artırmak ve süreci belli bir düzende tutmak için bugünkü işletme tekniklerinden olan toplam kalite, standartlaşma, denetim ve kontrol gibi süreçlere dikkat edilirdi (Akbaş vd., 2018). Hatalı bir mal üretimi ya da tüketicinin şikâyeti karşısında ilgili kişi uyarılır ve vatandaşın zararı tazmin edilirdi, ancak esnaf hatasında ısrar ederse meslekten ihraç kararı alınırdı. Birlikler tarafından yapılan denetim süreçlerinde yıkıcı ve aşağılayıcı bir yöntem değil, daha çok barıştırmacı ve eğitici bir yaklaşım kullanılırdı (Bayram, 2012).

Yine iktisadi alana ilişkin olarak, ürün ve hizmetlerin fiyat tespit işlemlerinin Ahilik Teşkilatlarınca gerçekleştirilmesi, bu Teşkilatların toplumsal ve ekonomik alanda yürüttükleri önemli hizmetlerden bir diğeridir. Hem üreticiyi hem de tüketiciyi koruyacak şekilde fiyat tespit işlemlerini yürüten Teşkilatlar, bu fonksiyonlarıyla esnafın haksız yere aşırı zenginleşmesini engellediği gibi piyasayı belli bir düzende tutarak “sosyal refah” hizmetlerinin de gelişmesine katkıda bulunmuşlardır (Mahiroğulları, 2008).

Ahilik Teşkilatlarının sosyal ve iktisadi hayata ilişkin önemli katkılarında biri de “kooperatifçilik” faaliyetlerinde üstlenmiş oldukları işlevlerdir. Ahilik Teşkilatları çalıştıkları alana ilişkin olarak birer üretim kooperatifi gibi çalışıp esnaf ve zanaatkârın ihtiyaç duyduğu hammaddeyi ucuz temin ederek üreticilerine ulaştırmakla yükümlüydüler. Böylece Ahilik Teşkilatlarının bu işlevleri sayesinde iktisadi alana ilişkin haksız rekabet önlenmiş olup üretici ve tüketici arasına “aracıların” girmesi engellenerek tek fiyat uygulamasıyla toplumun tüm kesimlerinin ürün ve hizmetlere erişimi de sağlanmış oluyordu (Mahiroğulları, 2008). Ahilik Teşkilatlarının bu düzenli işleyişi neticesinde Ahilerin sosyal ve iktisadi alanda ulaştığı başarının bir yansıması olarak zamanla tüm şehir ve kasabalarda çarşılar, arastalar, bedestenler, kapalı ve uzun çarşılar açılmıştır (Akgündüz, 2014; Bedir, 2020). Sonuç olarak Ahilik sadece bir meslek örgütlenmesi değil kişinin kendisiyle, toplumla, yaratıcıyla, işi ve mesleğiyle olan ilişkilerini düzenlemesine yönelik bir yaşam felsefesidir. Bu felsefe Ahilik Teşkilatlarının adeta kanunnamesi sayılan fütüvvetnamelerde “*elini, sofranı, kapını*

açık; gözünü, dilini, belin bağlı tut” şeklinde ifade edilmiştir (Akgündüz, 2014; Doğan-Turay, 2023; Kırpık, 2011).

5.3. Siyasal Sistem ve Ekonomik Yapının Değişmesi: Teşkilatların Zayıflayıp Gerilemesi

Ahilik, devlet ve toplum ilişkilerinin geliştirilip belli bir düzen içinde sürdürülmesi açısından önemli bir kurumdur. Toplumsal birlik ve bütünlüğün sağlanıp devletin güven ve istikrar içinde geleceğe uzanmasında önemli bir rol üstlenen Ahilik, devlet yönetimine ilişkin önemli bir kültürün oluşmasını sağlayarak Türk devlet geleneğinin yeni esaslar çerçevesinde gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Ancak dönemin koşulları içinde değerlendirildiğinde, devletin siyasal ve ekonomik yapıda yaşadığı dönüşüme bağlı olarak Ahilik kurumunun da bu süreçlerden etkilendiğini görmekteyiz. Temel felsefi değerleri tasavvufa dayanan Ahilik kurumunun, bu süreçte devlet yönetimindeki etkisi Osmanlı Devleti’nin bir imparatorluğa evrilmesiyle azalmaya başlamıştır. Beylikler döneminde yerel beylere bağlı olarak kurulan düzensiz askeri sistem bu dönemde “*devşirme sistemine dayalı*” Yeniçeri Ordusu’na dönüşmüştür. İdari ve askeri yapıda ise Beyliğin kurucu unsuru olan yerel beylerin yerini devşirme kökenli gaziler almıştır. Devlet, bu uygulamalarla Ahiliğin vesayetinden kurtulurken Ahi birliklerini de kontrol etme iradesini ortaya koymuştur (Akbıyık, 2019; Fidan, 2020). Nitekim başlangıçta Ahiler kendi yöneticilerini kendileri seçerken, sonrasında bu yöneticiler devlet tarafından atanmaya başlanmıştır. Merkezileşmenin hızlandığı Fatih Sultan Mehmet döneminde ise Ahilik Teşkilatları diğer yerel teşkilatlar gibi siyasal bir g olmaktan çıkılmış ve sadece esnaf örgütlenmesine ilişkin idari sistemin bir parçası olarak devam etmişlerdir (Akbıyık, 2019; Fidan, 2020; Dilik, 1988).

Ahilik Teşkilatlarının zayıflamasında kuşkusuz dönemin siyasal ve ekonomik koşullarının büyük bir etkisi vardır. Batıda coğrafik keşiflerin yaşanması ve ülkenin büyük tüccarlarının uzak diyarlara gidemeyip gittikçe “*esnaflaşması*” bu dönemde çöküşü hızlandıran en önemli etkidir. Buna paralel olarak ülkenin dışa ve yeniliklere kapalı olması Ahilik Teşkilatlarının siyasal ve iktisadi açıdan zayıflamalarının bir diğer nedenini oluşturmuştur. Bununla birlikte tasavvuf akımlarının kanaat ve sabrı yücelten yaklaşımları da iktisadi hayatın yavaşlamasına ve Ahilik Teşkilatlarının güçlerini kaybederek iyice zayıflamalarına neden olmuştur. Nihayetinde ise tüm bu gelişmeler Tanzimat sonrasında sistemin resmen sona erip Batılı normlar çerçevesinde işlemesiyle sonuçlanmıştır. Sınırlanan yeni ekonomik sistemde ise Ahilik Teşkilatları “*küçük esnaf ve zanaatkâr loncaları*” olarak kapalı ekonomik sistem içerisinde çalışacaklardı. Zira ekonomik faaliyetlerin üretimi, denetimi, kontrol ve standartları artık devlet tarafından gerçekleştirilecekti ve “*narh*” adı verilen bu sistem ise “*muhtesipler*” eliyle yürütülecekti (Akbıyık, 2019).

Tüm bu gelişmeler karşısında Osmanlı ekonomik sistemindeki iktisadi zayıflamanın yanı sıra sorunu önlemeye yönelik fonksiyonel önlemlerin alınmaması sistemin kşn iyice hızlandırmıştır. Öyle ki, bu dönemde esnaf, devlete karşı duyduğu güvensizlik nedeniyle isyan hareketleri içine girmiştir. Rivayete göre bu isyanların temel nedenlerinden biri devletin yeniçerilerin maaşını ödeyememesi nedeniyle paranın değerini düşürüp baştığı bu düşük ayarlı parayla esnafın elindeki değerli parayı değiştirmek istemesidir. Yeniçeri Ocağı’nın 1826 yılında kapatılması ise bu süreci hızlandıran en önemli gelişmedir, zira esnaf teşkilatı Yeniçeri Ocağı’nın kapatılmasıyla en büyük dayanağından yoksun kalmıştır. Ardından İhtisap Nezareti’nin (Zabıta Teşkilatı) ve sonrasında ise 1855 yılında İstanbul şehremaneti’nin (Belediye) kurulmasıyla esnafın kontrolü bütünüyle devletin eline geçmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen bazı hukuksal düzenlemeler de bu süreci hızlandırmış olup, gerçek şeyhleri belirlemeye yönelik olarak 1866 yılında “*Meclis-i Meşayın*” kurumunun kurulması ve seyyidlerin -özellikle mali açıdan- korunmasını amaçlayan “*Nakibüleşraf*” kurumunun kaldırılması bu konuda gerçekleştirilen hukuksal düzenlemelerden bazılarısıdır (Akbıyık, 2019).

Ahilik Teşkilatlarının toplumsal ve ekonomik yapıdaki bu önemli fonksiyonlarına karşın Osmanlı’da 15. yüzyıldan itibaren Ahilik Teşkilatı’nın zayıflayıp yerini ondan izler taşıyan Lonca Teşkilatı’na bıraktığı görülmektedir (Akbıyık, 2019; Bedir, 2020; Dilik, 1988). Bu geçişte İstanbul’un fethi gibi siyasal olayların yanı sıra Osmanlı Devleti’nde sayıca artan gayrimüslim nüfusun da etkisi vardır. Zira Ahilik Teşkilatları İşlam dinine mensup kişilerden oluşurken, iktisadi hayat içerisinde yer alan ve oldukça büyük bir çoğunluğu oluşturun gayrimüslim unsurların da sistem içinde yer almasını sağlamak amacıyla İstanbul’un fethiyle birlikte Ahilik Teşkilatları Lonca Teşkilatlarına doğru

evrilmiştir. Örneğin 17. yüzyılın İstanbul’unda loncaların %57.9’unu Müslümanlar, %24.4’ünü Hristiyanlar %1.4’ünü Yahudiler ve %16.3’lük bir kısmını da bu üç din dışında kalan loncalar oluşturmaktadır (Akbaş vd., 2018). Dolayısıyla bütüncül bir ekonomik sistemin oluşturulması da bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bir ihtiyaç sebebiyle ortaya çıkmasına karşın Lonca Teşkilatları da bir süre sonra sona ermiştir. Ahilik Teşkilatlarının yerini alan Lonca Teşkilatlarının sona ermesi ise şu sebeplere dayanmaktadır (Akbiyık, 2019; Bayram, 2012; Bedir, 2020; Fidan, 2020):

- Ticaret yollarının değişip geleneksel ticaret yollarının önemini kaybetmesi,
- Yükselme döneminde yabancı ülkelere verilen ancak son dönemlerde yerli üretim ve dış ticaret açısından yıkıma sebep olan imtiyazlar,
- Osmanlıdaki el emeğine dayanan üretim sistemi karşısında Avrupa’da Sanayi Devrimi’nin de etkisiyle kitlesel üretim sistemine geçilmesi,
- Osmanlı üretim sisteminde tekeli kaldıran ancak sahip olduğu üstünlükler nedeniyle Batı’yı tekel durumuna getiren 1838 tarihli Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması,
- Savaş ve fetihlerin azalması nedeniyle yeniçerilerin bozulan bütçelerini düzenlemek amacıyla yeniçerilere esnaflık yapma yetkisinin verilmesi,
- Ayanların ticari faaliyetlere girip tefeciliğe varacak kadar devletin kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları,
- Küçük üretim merkezlerinin Avrupalı sanayilerle rekabet edememesi nedeniyle ticari faaliyetlerin devlet eliyle sürdürülmek zorunda kalınması,
- Genel olarak 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı coğrafyasında etkili olan askeri, siyasi ve idari gelişmeler,
- Osmanlı Devleti’nin duraklama ve gerileme dönemlerinde savaşlardan çoğunlukla mağlup çıkılıp savaş ganimetlerinin alınmaması ve bununla birlikte savaş giderlerinin artması,
- Küresel bir faktör olarak Sanayi Devrimi sonrasında Avrupa’nın merkantilist devlet anlayışından kapitalist devlet anlayışına geçmesi.

Yukarıdaki gelişmelerden de anlaşıldığı üzere, Osmanlı İmparatorluğu’nun sınırlarının genişleyip gayrimüslim nüfusun sayıca artması ekonomik ve ticari yaşama ilişkin farklı uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Demografik yapıdaki bu değişimle birlikte Osmanlı’da Ahilik uygulamasına benzeyen ancak farklı dini unsurları da içeren bir yapı olarak “gedik” uygulamasına geçilmiştir. Tekel ve imtiyaz içeren bu yapı herhangi bir dini ayırım gözetmeksizin tüm dini unsurlara uygulanabilmektedir. Böylece gedik uygulamasıyla gayrimüslim esnafın da ticaret yaşamı içinde yer almaları sağlanmıştır. İşte gedik uygulaması içerdiği bu gayrimüslim unsurlar nedeniyle Ahilik Teşkilatı’ndan ziyade Lonca Teşkilatı’na daha yakındır (Akbaş vd., 2018). Gedik, “tekel” bir uygulamayı içermektedir. Bunun için bu hizmeti yürüten kalfaların ellerinde devletçe verilmiş olan “imtiyaz fermanının” bulunması gerekmektedir. Esnafın işyeri açmasına izin niteliğinde olan bu belge Ahilik Teşkilatı’nda Ahi kurulları tarafından verilirken, gediklere devlet tarafından verilmektedir. Ayrıca gedik kavramına resmi olarak ilk defa 1727 yılında rastlanmaktadır, ancak bunun erken uygulamalarını loncalarda da görmekteyiz. Nitekim 1650’li yıllarda fırıncı ve camcı esnafına gedik verildiği bilinmektedir. Sonuç olarak Osmanlı’da devlet eliyle desteklenen bu sistem bir yandan ekonomide rekabeti geliştirirken bir yandan da yarattığı eşitsiz koşullar nedeniyle diğer esnafın da zayıflamasına neden olmuştur. Bu dönemde 19. yüzyılda Avrupa’da gelişen Sanayi Devrimi’yle Osmanlı ekonomisinin zarar görmesi ve ekonomide yaşanan fiyat artışlarının esnafı olumsuz etkilemesi nedeniyle esnafa tanınan gedik ve imtiyazlar ortadan kaldırılarak bu işletmelerin şirketlere dönüştürülmeleri teşvik edilmiştir. Nihayetinde ise III. Selim tarafından 1764 yılında zorunlu gıda maddeleri dışındaki bütün esnaf tekelleri lağvedilmiştir. Tanzimat’ın ilanından sonra ise tekelciliğin sanayi ve ticaretin her alanını etkilediği değerlendirilerek 17 Haziran 1861 yılında Sultan Abdülmecid’in fermanı ile ticaretteki bütün gedik uygulamalarına son verilmiştir (Akbaş vd., 2018).

Sonuç olarak Türk toplumsal ve siyasal hayatında önemli bir yere sahip olan Ahilik Teşkilatı Osmanlı Devleti’nin yükselme dönemiyle birlikte, dönemin sosyal ve siyasal koşullarının da etkisiyle 15. yüzyıldan itibaren Lonca Teşkilatlarına dönüşmüştür. 17. yüzyıldan itibaren bu kuruluşların dini ve tasavvufi özellikleri iyice zayıflamış ve özellikle gedik uygulamaları nedeniyle dışarıdan müdahalelere açık bir hale gelmişlerdir. Nihayetinde ise bu kurumlar ekonomik ve sosyal yapı içindeki

rollerini kaybederek Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılıp Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte ekonomik bir kurum olarak tarihteki yerlerini almışlardır.

6. SONUÇ

Fütüvvet ve Ahilik Türk kùltür ve medeniyetinde yer alan iki önemli kurumdur. Bu kurumların kaynağı ve birbirleriyle etkileşimine ilişkin literatürde birçok tartışma yürüt÷lmüştür. İslam dünyasında oldukça geniş bir yer tutan bu kavramların birbirleriyle ilişkileri ve hangisinin daha önce gelişip diğerini büyüttüğü bu konudaki araştırmaların merkezini oluşturmaktadır. Ancak bu araştırmaların merkezinde yer alan bir konu daha vardır ki o da her iki kurumun hem Türk hem de İslam dünyası açısından bir devlet geleneği oluşurmalarıdır.

Tarihsel gelişim açısından değerlendirildiğinde toplumsal ve kùltürel ögeleri de içinde taşıyan bu kavramlar, Türk ve İslam dünyasının toplumsal ve siyasal hayatına önemli derecede katkıda bulunmuşlardır. Özellikle, İslam dünyasında dağınık halde bulunan fütüvvet gruplarının belli bir amaç çerçevesinde ve belli bir teşkilat altında toplanmaları bu gruplara devlet nezdinde siyasal bir kimlik kazandırdığı gibi İslam dünyasının önemli bir dini ve siyasal kurumu olan halifelik makamının da önemli bir güce ulaşmasını sağlamıştır. Dini temelli bir kurum olan Fütüvvet Teşkilatı'nın dönemin güçlü devletleri olarak Selçuklular, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı İmparatorluğu gibi büyük devletler tarafından da kabul edilmesi Teşkilatın gücünü artırmış ve Teşkilatın değer ve ilkelerinin diğer toplumlar tarafından da uygulanmasına imkân tanımıştır. Bu çerçevede Türk devletlerinde de uygulanan fütüvvet geleneği, doğal olarak bu devletlerin yerleşik kurumlarıyla da temas ederek onları derinden etkilemiştir. İşte Türk kùltür ve medeniyetinin önemli bir parçasını oluşturan Ahilik Teşkilatı da bu temastan etkilenmiş ve sonraki süreçte kurumsallaşmasını bu esaslar çerçevesinde sürdürmüştür. Böylece İslam tarihinin ilk dönemlerinden beri mevcut olan fütüvvet geleneği Ahilik Teşkilatı adı altında Türk toplumsal ve siyasal hayatının yanında, Türk ekonomik ve ticari hayatında da etkili bir kurum olmuştur. İslam anlayışı ve fütüvvet geleneğinin esaslarına göre işleyen Ahilik Teşkilatı toplum hayatının önemli bir ihtiyacı olan ticari faaliyetlerin, esnaf ve sanatkârların kardeşlik çatısı altında birleşerek gerçekleştirilmesini öngörmüştür. Bu yönüyle Ahilik Teşkilatı eşitlik, adalet, refah, kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma gibi değerleri de vurgulayarak belli esaslara dayanan bir iş ve meslek ahlakının gelişmesini sağlamıştır. Ayrıca Türklerin devletleşme süreçlerinde de etkili olan bu kurum üstlendiği misyonla günümüz toplumsal ve ekonomik hayatına da ışık tutmuştur.

Selçuklu ve Osmanlı toplum yapısının taşıdığı maddi ve manevi değerlerle de örtüşen Ahilik Teşkilatı, toplumsal yapının belli bir ahenk ve denge içinde tutulmasına da yardımcı olmuştur. Ancak, başlangıçta dini ve tasavvufi değerler üstlenen Fütüvvet ve Ahilik Teşkilatları zamanla tasavvufi özelliklerini kaybederek yerlerini Lonca Teşkilatlarına bırakmışlardır. Lonca Teşkilatları ise hem Osmanlı toplum yapısının genişlemesi hem de Sanayi Devrimi'nin yaşanıp ekonomik sistemlerin kökten değişmesi gibi nedenlerle kendi ilerinde dönüşerek çeşitli tekel uygulamalarla Ahilik kurumundan iyice uzaklaşmışlardır. Fetihlerle genişleyen Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kùltürlü yapısı da bu dönüşümü desteklemiş ve İmparatorlukta iktisadi hayatı ve çalışma sistemini düzenlemeye yönelik her bir hukuki düzenleme Lonca Teşkilatlarının konumunun iyice pekişmesine neden olmuştur. Ancak bu durum, yarattığı olumsuz sonuçlar nedeniyle toplumsal ve ekonomik hayata rekabet ve eşitsizlik olarak yansımıştır. Esnafın tekeller ve imtiyazlarla kazanmış olduğu bu tek taraflı zenginleşme, toplumsal ihtiyaçları karşılamanın ötesinde yoksulluk ve eşitsizliği artırarak toplumsal bütünlüğün bozulmasına neden olmuştur. Tüm bu gelişmelerin sonucunda ise esnafın sahip olduğu tekel hakları teker teker kaldırılmaya ve iktisadi sistem günün koşullarına göre yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır. Ancak yapılan her bir düzenleme sistemi geliştirmekten ziyade sistemin gerilemesine ve çöküşüne neden olmuştur. Nihayetinde ise Ahilik Teşkilatı'nın devamı olarak işleyen Lonca ve Gedik Teşkilatları İmparatorluğun son dönemlerinde kaldırılmıştır. İmparatorluğun öküp Cumhuriyet'e geçilmesiyle birlikte iktisadi hayat yeniden düzenlenmiş ve iş ve meslek hayatına ilişkin düzenlemeler toplumun ihtiyaçları doğrultusunda Cumhuriyet'in yeni kurumları tarafından geliştirilmiştir. Böylece Türk toplumsal ve siyasal hayatında önemli bir sosyal diyalog aracı olarak da değerlendirilen Ahilik kurumunun işlevleri, Cumhuriyet sonrası dönemde esnaf odaları, sendikalar, sanayi ve ticaret odaları, birlikler, dernekler ve meslek örgütleri gibi çeşitli kuruluşlar tarafından yerine getirilmeye başlanmıştır.

Etik Beyan: Bu çalışmada “Etik Kurul” izni alınmasını gerektiren bir yöntem kullanılmamıştır.

Ethics Statement: In this study, no method requiring the permission of the “Ethics Committee” was used.

KAYNAKÇA

- Akbaş, H. E., Bozkurt, S. ve Yazıcı K. (2018). Osmanlı Devletinde lonca teşkilatı yapısı ve yönetim düşüncesi ile karşılaştırılması. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (09), 165-202. <https://dergipark.org.tr/en/pub/muftad/issue/38342/444232>
- Akbıyık, N. (2019). Fütüvvetin Türk esnaf-zanaatkâr sistemine etkileri. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 147-190. <https://doi.org/10.20493/birtop.636062>
- Akgündüz, M. (2014). Ticarî hayatta kardeşliği esas alan ahilik teşkilatı. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31(31), 9-18. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/harranilahiyatdergisi/issue/26256/276559>
- Anadol, C. (1991). *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*. Kültür Bakanlığı, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Yayın No: 150. https://www.academia.edu/41782357/T%C3%9CRK_%C4%B0SLAM_MEDEN%C4%B0YET_%C4%B0NDE_AH%C4%B0L%C4%B0K_K%C3%9CLT%C3%9CR%C3%9C_V_E_F%C3%9CT%C3%9CCVVETN%C3%82MELER_CEMAL_ANADOL_AH%C4%B0L%C4%B0K_K%C3%9CLT%C3%9CR%C3%9CN%C3%9C_ARA%C5%9ETIRMA_YARI%C5%9EMASI_%C4%B0K%C4%B0NC%C4%B0S%C4%B0
- Bakırcı, N. ve Türkan, H. K. (2013). Tekke ve zaviyelerin Balkanlar’daki rolü ve önemi. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 145-160. <https://dergipark.org.tr/en/pub/turuk/article/162221>
- Barkan, Ö. L. (1942). İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler. *İnsan ve İnsan*, 2(5), 5-37. <https://dergipark.org.tr/en/pub/insanveinsan/issue/26620/279999>
- Bayram, M. (2005). Danişmend Oğulları’nın dinî ve millî siyaseti. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (18), 131-147. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sutad/issue/26305/277242>
- Bayram, M. (2016). Anadolu ahiliğinin teşekkülündeki rolü açısından fütüvvet hareketi ve tarihi. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, (1), 51-73. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/218950>
- Bayram, S. (2012). Osmanlı Devlet’nde ekonomik hayatın yerel unsurları: Ahilik teşkilatı ve esnaf loncaları. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, (21), 81-114. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/10263>
- Bedir, A. (2020). Türklerin iktisadi hayatında sosyal yardımlaşma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(3), 1141-1169. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunisobil/issue/57299/777385>
- Cahen, C. (1986). İlk ahiler hakkında. (Çev. M. Öztürk). *Belleten*, 50(197), 591-602. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ttkbelleten/issue/64625/988181>
- Çağatay, N. (1976). Fütüvvetçilikle ahiliğin ayrıntıları. *Belleten*, 40(159), 423-438. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ttkbelleten/issue/72261/1165767>
- Çatak, A. ve Vural, A. (2018). Hafife Nasır-Lidîmillâh ve Şihâbüddin Ömer es-Sühreverdî ikilisinin fütüvvet teşkilatının gelişimindeki rolü. A. Gökbel ve A. Doğan (Ed.), *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu (5-7 Ekim 2017), Bildiriler*, içinde (C.1, 1-12), Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Yayını, Yayın No: 001. https://isamveri.org/pdfrg/D279560/2018/2018_CATAKA_VURALA.pdf

- elik, R. İ. (2022). Halife Nasır Li-dinillah'ın fütüvvet faaliyetleri ve Sultan I. İzzeddin Keykavus. *Tarihçi*, 2(1), 83-99. https://isamveri.org/pdfdrg/D04514/2022_1/2022_1_CELIKRI.pdf
- Demirpolat, A. ve Akça, G. (2004). Ahilik ve Türk sosyo-kültürel hayatına katkıları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 355-376. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sutad/issue/26281/276930>
- Demirtaş, F. (2021). Anadolu Selçuklu Devleti'nde fütüvvet ve ahilik: Siyasetin kurumundan kurumu siyasetine. *Bilimname*, (46), 41-68. <https://doi.org/10.28949/bilimname.1033663>
- Deveci, S. (2021). Ahilik teşkilatı ve esnaf zümreleri. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(Fütüvvet, Ahilik ve İktisadi Hayat Özel Sayısı), 54-87. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1926706>
- Dikkaya, M. (2000). Ahiliğin ilk örnekleri olarak Ortaçağ İslam dünyasında fütüvvet teşkilatları. *İktisat, Tarih ve Zihniyet Dünyamız*, (25), 63-74. MÜSİAD Yönetim Kitaplığı. https://www.academia.edu/8810586/Ahili%C4%9Fin_%C4%B0lk_Versiyonlar%C4%B1_Olarak_F%C3%BCt%C3%BCvvet_Te%C5%9Fkilatlar%C4%B1
- Dilik, S. (1988). Sosyal güvenliğin tarihsel gelişimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 43(01). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/36632>
- Doğan-Turay, E. (2023). Sühreverdî, Risâletü'l-Fütüvve. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (106), 447-467. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tkhcbva/issue/78793/1252476>
- Ed-Dik, İ. (2018). Cahiliye ve İslami dönemde fütüvvet. A. Gökbel ve A. Doğan (Ed.), *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu (5-7 Ekim 2017)*, Bildiriler içinde (C.1, 321-343), Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Yayını, Yayın No: 001. https://isamveri.org/pdfdrg/D279560/2018/2018_EDDIKI.pdf
- Erdem, E. (2021). Fütüvvet ve ahilik çalışmalarının kaynakları. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 16(2), 173-198. <https://doi.org/10.54860/beyder.1033450>
- Erdem, E. (2022). Fütüvvet/ahilik-tasavvuf ilişkisi ve iktisadi hayata dair bazı çıkarımlar: Farklı dillerde yazılmış bazı fütüvvetnameler üzerine bir inceleme. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)*, 8(2), 185-222. <https://doi.org/10.54863/jief.1143438>
- Es-Sulemi [Ebu Abdi'r-Rahman Muhammed ibn el-Hüseyn es-Sulemi] (1977). *Tasavvufta Fütüvvet*. (Çev. S. Ateş). Ankara Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 135. https://www.academia.edu/31925379/TASAVVUFTA_F%C3%9CT%C3%9CVVET_Ebu_Abdir_Rahman_Muhammed_%C4%B0bn_el_H%C3%BCseyn_es_SULEM_%C4%B0
- Fidan, M. (2020). Fütüvvet ve ahilik sürecinden Osmanlı Devletinin Âsitâne/Âstâne olması ve esnaflık anlayışındaki değişim. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(22), 171-198. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.680325>
- Gordlevski, V. (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti*. (Çev. A. Yaran). Onur Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (2011). *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*. İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 23. https://www.academia.edu/45134441/Abdulbaki_G%C3%B6lp%C4%B1narlı%C4%B1_%C4%B0slam_ve_T%C3%BCrk_%C4%B0llerinde_F%C3%BCt%C3%BCvvet
- Gölpınarlı, A. (2015). Burgazi ve fütüvvetnamesi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, (15), 1-4. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuifm/issue/876/9754>
- Güner, U. (2016). Cahiliye devrinden Abbasilerin son dönemine kadar fütüvvet teşkilatının gelişimi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 3(10), 185-201. https://www.academia.edu/30697587/Cahiliye_Devrinden_Abbasilerin_Son_D%C3%B6neminde_Kadar_F%C3%BCt%C3%BCvvet_Te%C5%9Fkilat%C4%B1_n%C4%B1n_Geli%C5%9Fimi_International_Academ%C4%B1c_Journal_of_History_and_Idea_C3_S_10_December_2016

- Hacıgökmen, M. A. (2012). Türkiye Selçukluları şehzade ve sultanlar muallimi Mecdüddin İshak. *Belleten*, 76(276), 419-430. <https://doi.org/10.37879/belleten.2012.419>
- Hatalmış, A. (2019). Anadolu'nun İslamlaşmasında ahilerin rolü. *Türkiye Çalışmaları Karşılaştırmalı Din Çalışmaları*, 14(2), 307-328. https://isamveri.org/pdfdrg/D04441/2019_2/2019_2_HATALMISA.pdf
- İbn Battuta [Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî] (2004). *İbn Battûta Seyahatnamesi I*, (Çev. A. S. Aykut). YKY Yayınları. https://www.academia.edu/36346504/Ibn_Battuta_Seyahatnamesi_1_Cild_pdf
- İbn Bibi (1996). *El Evamirü'l-Ala'iyе Fi'l-Umuri'l-Ala'iyе (Selçuk Name) I*. (Haz. M. Öztürk), T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları/1833. <https://arsivgtt.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/12/ibn-bibi-selc3a7ukname-1.pdf>
- Kafesoğlu, İ. (1972). *Selçuklu Tarihi*. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Milli Eğitim Basımevi. https://www.academia.edu/43257357/Prof_Dr_%C4%B0brahim_Kafeso%C4%9Flu_Sel%C3%A7uklu_Tarihi
- Karaduman, H. (2020). Geçimliliği önceleyen bir dindarlık modeli olarak melâmet ve fütüvvet. F. Karaduman (Ed.), *İslâm ve Yorum IV* içinde (C. 3, 379-402). İnönü Üniversitesi Yayınevi. https://www.academia.edu/44837378/GE%C3%87%C4%B0ML%C4%B0L%C4%B0%C4%9E%C4%B0%C3%96NCELEYEN_B%C4%B0R_D%C4%B0NDARLIK_MODEL%C4%B0_MEL%C3%82MET_VE_F%C3%9CT%C3%9CVVET
- Kayaoğlu, İ. (1981). Halife en-Nasır'ın fütüvvete girişi ve bir fütüvvet buyrultusu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25(3-4), 221-228. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2567567>
- Keleş, N. (2019). Büyük Selçuklular devrinde Bağdad'da fütüvvet teşkilâtının ihdasına yönelik bir girişim. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 34(1), 123-137. <https://doi.org/10.18513/egetid.596110>
- Kemaloğlu, M. (2012). Selçuklular döneminde Anadolu'nun Türkleşmesi-İslamlaşması ve Hacı Bektaş-ı Veli. *Journal of Alevism-Bektashism Studies*, (5), 111-140. <https://doi.org/10.24082/abked.2012.05.004>
- Kemaloğlu, M. (2015). XI.-XIII. yüzyıl Türkiye Selçuklu Devletinde eğitim-öğretim (medreseler). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2(5), 89-106. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd/issue/28224/299678>
- Kırpık, G. (2011). Sühreverdî'nin dilinden fütüvvet ve ahilik. *III. Uluslararası Ahilik Sempozyumu Bildiriler* içinde (395-402). https://isamveri.org/pdfdrg/D202458/2011/2011_KIRPIKG.pdf
- Koç, Y. (2006). Selçuklular döneminde Anadolu'da köyler ve köylüler. A. Y. Ocak (Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi (Sosyal ve Siyasal Hayat)* içinde (293-297), T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. https://www.academia.edu/17168320/Sel%C3%A7uklular_D%C3%B6neminde_Anadoluda_K%C3%B6yler_ve_K%C3%B6yl%C3%BCler
- Kolektif (2025). *Dini Terimler Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 4602. https://ayazagaaihl.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/34/17/758901/dosyalar/2020_12/11171357_MEB_DOGM_Dini_Terimler_SoYzluYgYuY.pdf
- Köprülü F. (1991). *Osmanlı Devletinin Kuruluşu* (4. Baskı). Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Yayın No: VIII. http://insulaelibertatis.com/KitaKita/Fuad_Koprulu-Osmanli_Devletinin_Kurulusu.pdf
- Kuşeyri [İmam Ebul Kasım Abdülkerim El Küşeyri] (1980). *Risale-i Kuşeyri* (2. Baskı). (Çev. A. Arslan). Arslan Yayınları. https://ia601908.us.archive.org/view_archive.php?archive=/28/items/screenshot-2020-09-27-03-05-45-1/%5BRisale-

[i%20Ku%C5%9Feyri%5D%20%C4%B0mam%20Ku%C5%9Feyri.zip&file=%5BRisale-i%20Ku%E2%94%BC%D0%AFeyri%5D%20%E2%94%80%E2%96%91mam%20Ku%E2%94%BC%D0%AFeyri.pdf](https://dergipark.org.tr/en/pub/iusskd/issue/899/10100)

- Mahiroğulları, A. (2008). Selçuklu/Osmanlı döneminde kurumsal bir yapı: Ahilik/Gedik teşkilatı ve sosyo-ekonomik işlevleri. *In Journal of Social Policy Conferences*, (54), 139-154. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iusskd/issue/899/10100>
- Ocak, A. Y. (1978). Zaviyeler. *Vakıflar Dergisi*, (XII), 247-269. https://isamveri.org/pdfdrg/D00143/1978_12/1978_12_OCAKAY.pdf
- Ocak, A. Y. (1996). Fütüvvet. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 13, 261-263. <https://islamansiklopedisi.org.tr/futuvvet>
- Öger, A. (2019). Uygur Türklerinde fütüvvet kültürü, fütüvvetnâmeler ve ahilik teşkilatına etkileri. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (13), 1-11. <https://dergipark.org.tr/en/pub/uygur/issue/46541/539638>
- şeker, M. (2005). Türkiye (Anadolu) Selçukluları tarihine dair bazı kaynak çalışmaları ve menâkıb-nâmelerle fütüvvet-nâmeler, *İstem*, (5), 79-95. <https://dergipark.org.tr/en/pub/istem/issue/26532/279303>
- şeker, M. (2007). Fütüvvetnâmelerde eh-li-beyt. M. F. Köksal (Ed.), *II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu (12 Ekim 2006)*, *Bildiriler*, içinde (401-409). https://isamveri.org/pdfdrg/G00085/2007_SEKERM.pdf
- Taeschner, F. (1953). İslam Ortaçağında futuvva (fütüvvet teşkilat). (ev. F. İşiltan), *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15(1-4), 3-32. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/8964>
- Taeschner, F. (1972). İslamda fütüvvet teşkilatının doğuşu meselesi ve tarihi ana çizgileri. (ev. S. Yüksel). *Bellelen*, 36(142), 203-236. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ttkbellelen/issue/72515/1172530>
- Turan, O. (2008). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti* (10. Baskı), Ötüken. https://www.academia.edu/49197893/Osman_Turan_Sel%C3%A7uklular_Tarihi_ve_T%C3%BCrk_%C4%B0slam_Medeniyeti
- Ülgener, S. F. (2006). İktisadi hayatta zihniyetin rolü ve tezahürleri. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 2, 351-380. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/8733>
- Yüksel, M. B. (2017). Temel dinamikleri açısından fütüvvet ve ahiliğin Kur'ânî referansları. *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 270-310. <https://doi.org/10.31121/tader.347593>